

281. II. Р. 36.

ЖИТЕ И ЗНАЧЕНЕ
МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА

и въ додатку

МАТЕРІЯЛЫ И ЗАМЪТКИ

до генезы руско-народного о́дродженя въ Галичинѣ

написавъ

ВОЛОДИМИРЪ КОЦОВСКІЙ.

Годданъ Гитсавъ

ЛВОВЪ, 1886.

Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка,
подо зарядомъ К. Беднарского.

1041.

2012
011
В. 1366

II 2
ЖИТЕ И ЗНАЧЕНЕ
МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА

и въ додатку

МАТЕРІЯЛЫ И ЗАМѢТКИ

ДО ГЕНЕЗЫ РУСКО-НАРОДНОГО ОДРОДЖЕНЯ ВЪ ГАЛИЧИНѢ

написавъ

ВОЛОДИМИРЪ КОЦОВСКІЙ.

Товариство
[Handwritten signature]

ЛВѢВЪ, 1886.

Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка,
подоъ зарядомъ К. [Handwritten]

Ван. Погодъ вконтъ рива да вблага
в плеваня в да раса

2р.

Передрукъ зб „Зорь“.

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР

№ И- 35482

И 20401

I. Трапляють ся на свѣтѣ люде, и ѿды природы вже такъ обдаровані, и въ такихъ обставинахъ житя виростаючі, що розумъ ихъ потрафить зрозумѣти и ѿповѣсти на все то, що опѣсля довгі ще часы займає и мучить розумъ и серця многихъ ихъ наслѣдникѡвъ. Такі щасливі чи нещасливі люде видять ясно тамъ, де другі довгі ще потѡмъ часъ блукають у потемкахъ, — они безпечні и смѣливі тамъ, де другі довго ще, довго нѣ на се, нѣ на те рѣшити ся не можуть; люде сі ѡдчуввають въ щасливѡй хвили, неразъ може й не зовѣмъ свѣдомо, потреби, невзгоды и болѣ свого часу, и находятъ на нихъ зараду, пѡдчасъ коли другі, страждущі власне ѡды тыхъ потребъ и невзгѡдъ, дармо за причинами своихъ терпѣнь и за зарадою шукають. Людей такихъ, коли они владають поражаючою силою таланту, а може, коли зростуть и виховають ся въ особливо щасливыхъ условинахъ житя, зовемъ геніями. Може однакожь геній — нѣмъ вповнѣ розвинесь — згинути або змарнѣти, такъ якъ и все друге на свѣтѣ; не все-жь и не для всѣхъ условини житя однако щасливі; не кожда суспѡльнѡсть, и не все зможе виростити генія. До людей такихъ, обдарованыхъ яснымъ окомъ и чуткимъ серцемъ, хочъ и не до геніѡвъ, належить и нашъ Маркіянъ Шашкевичъ.

II. Було то (тому пятьдесятъ кѡлька лѣтъ назадъ) въ часѣ самого розгару словянского житя, розцвиту словянскои науки, къ часѣ словянскихъ ученыхъ: Шафарика, Копитара, Караджича и автора одушевленои, всесловянскои поемы *Dŕega Slávy* (Донька Славы) словака Коллара. Було то въ часѣ пореволуційнѡмъ, коли ледви що по трохи втишились могучі судороги великои французскои револуцій; коли всюды

по земляхъ давной Польщѣ приготавлились повстанія зъ 1830/1-ого, а далѣ 1846. року, и въ сѣй цѣли розснувались питки незчислимыхъ польскихъ змовъ противъ Австрій, Росіи и Прусь. Було то по части по, по части же (именно у Словянъ) ще саме въ часѣ завзятои, загально европейской борбы поезіи національно-романтичної, поезіи черпающей (у сусѣдныхъ намъ Нѣмцѣвъ почавши ѳдъ Гердера) свои думки и слова зъ пѣсень, переказѳвъ и поглядѳвъ рѳдного народа, — зъ поезією „ученою“, „панскою“, т. зв. псевдокласичною, що слѣпо наслѣдувала поетичный способъ представленія зъ давныхъ, греческихъ и латинскихъ взѳрцѣвъ, не могучи, а часто й не змагаючиcя порозумѣти справдѣ класичного змѣсту.

Часъ сей ѳдозвавъ и у насъ. Не дивниця: творы ученыхъ и писателѣвъ словянскихъ доходили и до насъ, а многі зъ нашихъ писателѣвъ и ученыхъ дружились и зносились письменно зъ учеными и писателями словянскими: такъ на пр. Шашкѣвичъ зъ чехомъ Каубкомъ и полякомъ Василевскимъ, Вагилевичъ зъ чехами: Шафарикомъ и Запомъ и зъ полякомъ Бельовскимъ, Головацкій зъ згаданнымъ вже словянскимъ поетомъ словакомъ Колларомъ; Іосифъ Левицкій и епископъ Иванъ Снѣгурскій зъ словѣнцемъ Коцитаромъ и т. д. и т. д. А що и творы словянскихъ ученыхъ у насъ були добре звѣстні, о тѳмъ довѣдуемось зъ власныхъ устъ нашихъ тогочасныхъ писателѣвъ.

[Быстро розвивалось тогды духове жите и на сусѣднѳй Украинѣ. И украинскій ученій, н. пр. Іосифъ Бодянскій, Срезневскій и др. живо переписують ся зъ словянскими учеными. А дѣяльнѳсть тыхъ словянскихъ ученыхъ выкликала швидко подѳбну дѣяльнѳсть и у насъ: займають ся збираниемъ и розслѣджуванемъ памятникѳвъ старины, нашою бувальщиною, нашою мовою, збирають народні пѣсни по всѣхъ земляхъ Руси-Украины поляки: Чарноцкій и Залескій, Ру-

сины-Украинці: Бодянскій, Срезневскій, Максимовичъ, Зубрицкій, Шашкевичъ, Вагилевичъ, Головацкій — и много, много другихъ.

Одзывается сей новій часъ и въ нашій письменности, вправдѣ меньше ще у насъ, въ Галичинѣ, за то бѣльше на сусѣднѣй Украинѣ. Письменность ся звертаєсь що разъ то ближе до народа, не лишъ для того, що писателѣ нашій починають писати гарною, чистою мовою свого народа, але ще бѣльше для того, що писателѣ сї въ своихъ творахъ малюють вѣрно, правдивыми а сердечными словами гѣрку долю того народа.

Живъ тогда на Украинѣ, въ своѣмъ хуторѣ (фѣльварку) Основѣ коло Харкова загално звѣстный, горячо любившій Украину и не меньше люблений нею Грицько Квѣтка, прозавшій себе ѓдъ своего хутора Основяненкомъ, чоловікъ, котрого сучаснї назвали: першимъ народнымъ писателемъ Украины. Повѣсти Квѣтки Основяненка, его Маруся-Сердешна Оксана, Перекотиполе — всѣмъ намъ добре звѣстнї; звѣстна певно и ся его сердечна, щира любовь, зъ якою Квѣтка у всѣхъ своихъ творахъ ѓдносить ся до простого народа. Квѣтка належить такожь до тыхъ писателѣвъ, котрї, якъ пѣзнїйше нашъ Марко Вовчокъ и деякі росїйскї писателѣ, письмами своими приспѣшили знесеню крѣпацкои неволѣ (панщины) въ Россїѣ (въ 12 лѣтъ по знесеню панщины у насъ).

Живъ тогда ще на Украинѣ (у тѣмъ самѣмъ мѣстѣ Харьковѣ) другїй украинскїй писатель Гулакъ-Артемовскїй, що то въ добѣрнѣй байцѣ: „Панъ та собака“, въ котрѣй собака пѣякъ не въ силѣ догодити своему примховатому панови, показавъ рѣзко, але правдиво тогдашне неволене народа самовѣльными панями. У Гулака проживавъ помершїй недавно славный историкъ Руси-Украины, тогда молодой Никола Костомарѣвъ, и крѣмъ того жили и писали

тогда ще на Украинѣ: Корсунь, братья Писаревскій, Гребѣнка, Метлинскій-Могила, приятель Шевченка Кухаренко, и много иншихъ, молодшихъ и старшихъ.

А не треба забувати, що саме-жъ тогда зачинавъ вже писати и нашъ крѣпакъ-поеть Тарасъ Шевченко; що въ пять лѣтъ по першомъ выступленю у насъ Маркіяна Шашкевича, а въ три роки по выданю Шашкевичемъ „Русалки Днѣстрової“, передъ 44 роками, появилсь на свѣтъ першій збѣрничокъ вѣршѣвъ Шевченка, его першій „Кобзарь“.

Були тогда и у насъ въ Галичинѣ, передъ выступленемъ Маркіяна Шашкевича, деякі учені люде, були добрі рускі патріоты. Крилошанинъ Иванъ Могильницкій порасѣ коло народныхъ шкѣлъ и пише учену розправу о рускомъ языкѣ; иншій крилошанинъ — Гарасевичъ пише дещо о давнѣй доли руской церкви; Зубрицкій пише розправу о львовскомъ Ставропигійскомъ братствѣ при „волоскѣй“ церквѣ. Молодшій ѡдъ нихъ Іосифъ Левицкій пише по нѣмецки грамматику руского языка и перекладаѣ деякі вѣршѣ зъ нѣмецкого на книжный, церковно-рускій языкъ. Якъ бачимо, все таки робилось дещо; але веѣ отей заходы и роботы были занадто розѣрвані, ѡдосѣбнені, безъ порозумѣня, безъ звязи, безъ с п ѡ л ь н ы хъ ясныхъ провѣднихъ думокъ, безъ яснои свѣдомой програмы.

Словянскі учені разъ вразъ порозумѣвались зъ собою, добре знали, що треба робити и що вже зроблене, пильно учились одні ѡдъ другихъ, добре знали чого хотять и куда йдуть. А наші украинскі писателѣ заснували були ще на кѣльканайцять лѣтъ передъ выступленемъ Маркіяна Шашкевича для лекшой с п ѡ л ь н ѡ и працѣ часописъ „Украинскій Вѣстникъ.“

Але у насъ, въ Галичинѣ, нѣчого такого не було; наші люде бѣльше чули, що часъ не стоить, що треба щось робити, але не вмѣли анѣ порозумѣтись, анѣ лучитись до

спільної праці, ані однайти якісь ясні, спільні цілі для своєї роботи. Вони дбали о народні школи, закладали навіть особне товариство для просвіщування народа, для видавання поучаючих книжок для народа (вже передь 70-ма роками!), але щожь: отсе ихъ товариство мабуть таки мертво на свѣтъ родилось, нічого о нѣмъ, о его дѣяльності не чути. Наші галицкі писателі пробують писати для руского народа, а замѣсть добре вивчитись живои бесѣды того народа, мучать свои головы надъ якоюсь „ученою“, книжною бесѣдою, котрои ніхто не розумѣе, ну, и читати не хоче, хиба щобъ смѣятись. Въ рускихъ консисторіяхъ, въ рускихъ семинаріяхъ, на проповѣдницяхъ въ рускихъ церквахъ, въ товариствахъ вѣхъ просвѣченѣйшихъ рускихъ людей, въ родинахъ рускихъ духовныхъ — панують чужі язики: польскій, нѣмецкій, латинскій, а свѣй, рускій, уважаєсь хлопскимъ, поганимъ, простымъ, такимъ, що нимъ хиба зъ простымъ народомъ ялось говорити; а писати такимъ языкомъ наші учені и неучені по просту вѣтыдались.

И не було тогды у насъ чоловѣка, котрый бы умѣвъ бувъ вызволитись изъ тыхъ хибныхъ, фальшивыхъ думокъ, котрый бы умѣвъ бувъ и самъ ступити и другихъ повести на правдиву, добру, розумну дорогу. Не було чоловѣка, котрый бы умѣвъ бувъ зобрати и получитьи до спільної праці ширшій кружокъ людей, умѣвъ переконати ихъ, порозумѣтись зъ ними, загрѣти ихъ до работы, показати: що и де другі вже зробили, остеречи передь хибами, підтримати сумнѣваючихъ ся. Не було чоловѣка, котрый бы своєю живою дѣяльністю показавъ другимъ, якъ и що робити, поклавъ живу програму для будущихъ поколѣнь.

А такого чоловѣка було що разъ то бѣльше треба: го-мѣнъ словянского жита, письменній праці Чехѣвъ, Полякѣвъ, Русинѣвъ-Украинцѣвъ накликували щоразъ постѣйнѣйше до работы. „Судило намъ ся послѣдними бути“, жалувавсь по-

тѣмъ самъ Шашкевичъ; „лучалось неразъ въ словенскихъ и чужезычныхъ часописяхъ зъ жаломъ читати, що — мовлявъ той — тяженько хропемъ“, писавъ молодшій товаришъ Шашкевича.

Русины дрѣмали, а тымчасомъ польскіи ворохобники-революціонеры забирали намъ нашу молодѣжь, забирали намъ еѣ до своихъ змовъ та спискѣвъ задля ѡдбудовуваня старои Польщѣ, та ще й посмѣхались при тѣмъ зъ перозумныхъ попѣвскихъ сынѣвъ, „Галилейчикѣвъ“*), и зачинали передумвати надъ добровѣльнымъ знесенемъ панцины, щобъ въ тѣи способъ позыскати нашъ нарѣдъ для своєї, польскои справы. Не досыть на тѣмъ; саме въ пору выступленя Шашкевича пробувавъ рускій священникъ Іосифъ Лозинскій, въ порозумѣню зъ Поляками ввести латинску азбуку до нашего письменства.

Такъ було тогды. Ѡдъ того часу до нынѣ богато змѣнилось, змѣнилось — слава Богу — на лѣпше. Досыть згадати отсю перемѣну, досыть згадати, що велику часть за-

*) Зъ власныхъ устъ пок. Н. Устѣяновича дѣзнались мы (1885) мѣжь прочимъ, що вже будучи на философїи чувъ ѡнъ ѡдъ повернувшихъ зъ польского повстаня (1831) рускихъ молодцѣвъ гѣркїи нарѣканя на негѣдне, насмѣшливе обходжене зъ ними, „guskimi Galilejczukami“ польскихъ товаришѣвъ оружїя, а оповѣданя сихъ рускихъ „повстанцѣвъ“ дуже причинились до отвореня очей многимъ прихильникамъ Полякѣвъ мѣжь Русинами, мѣжь тыми й самому Н. Устѣяновичеви... Що до тыхъ насмѣхѣвъ Полякѣвъ надъ рускими Галилейчиками пригадуемо дотычне мѣсце зъ „Sala, Gesch. d. poln. Anstandes 1816“, стор. 93: Hätten die polnischen Demokraten der ruthenischen Nation geschmeichelt, und ihren Verein (ок. 1836) etwa als „Vergesellschaftung des polnischen und des ruthenischen Volkes“ benannt, vielleicht wäre dieser Anstoss ohne weitere Folgen geblieben. Allein eine solche Concession erschien den Vereinsgewalten als eine unerhörte Anmassung. Вѣчно та сама исторїя! приходить ся сказати. А кѣлько вже разѣвъ заплатили за се Поляки — кровїю..

слуги около сеи перемѣны на лѣпше належить признати Шашкевичови, его дѣяльности, щобъ оцѣнити, чимъ бувъ, чимъ є для насъ Шашкевичъ.

III. М. Шашкевичъ уродивсь передь 74-ма роками (1811), въ селѣ Пѣдлїсю (Podlisie), олеського деканату.*) Бувъ сыномъ незаможного руского священника; крѣмъ него було ще кѣлька братѣвъ и сестеръ, — Маркіянъ бувъ найстаршимъ сыномъ. Укѣнчивши зъ добрымъ успѣхомъ нормальнї школы и гимназію, вступивъ Маркіянъ маючи 19 лѣтъ до семинаріи у Львовѣ, и записавсь на философію (теперь VП-VIII гимн. класа). Але ту ему не пощастилось. Его прогнано за дрѣбну провину зъ семинаріи, батько згрызъ ся и умеръ, мати лишилась зъ дрѣбными сиротами, а самъ Маркіянъ почавъ занепадати на груди. Три роки бѣдувавъ Маркіянъ тяжко, заробляючи власною працею на хлѣбъ. Укѣнчивши за той часъ философію, удаєсь ему по 3 лѣтахъ выпросити, що приймають его зновъ до семинаріи, вже на теологию. Укѣнчивши теологию (въ 27-ѣмъ роцѣ житя) женить ся, высвячуєсь, и блукаєсь потѣмъ черезъ пять лѣтъ, т. є. до са-

---

*) На наше запытанє отримали мы зъ Пѣдлїся, ѣдъ Впреп. о. Ю. Тарнавского слѣдуючу ѣдповѣдь: „Въ метрицѣ рожденныхъ Пѣдлїся находятъ ся: Martianus, filius Simeonis Szaszkie-wicz et Elizabethae natae Romano Audykowski, die 6-a Novembris 1811“... „Маркіянъ ховавъ ся у своего дѣда Романа Аудиковского“... „Що тыкаєсь назвы Пѣдлїся, то народъ называє его *Пѣдлїся*, здає ся що для того, що оно лежить пѣдъ лысою горою“. — Зъ нашой стороны додамо, що въ шематизмахъ зъ 1847 и 1855 р. читаємо Podlisie, а вже шематизмъ зъ 1884 р. пише „Подлѣсьє“ и „Podlesie“; самъ Шашкевичъ пише въ Русалцѣ: Пѣдлїсе. Пѣдлїсе може що до назвы мати аналогію въ такихъ назвахъ якъ: Турє, Козле (на Шлеску), Wil[k]но и т. и., а неконче зватись ѣдъ лысой горы (тогда писати-бъ треба: Пѣдлысьє); въ кождѣмъ разѣ „лыса“ гора не промовляє за Пѣдлѣсьємъ. Пѣдлїсе було такъ само якъ Княже власностею приятеля-ѣдѣкуна Шашкевичѣвъ, Тадея Василевского.

мои смерти, по мизерныхъ приходахъ. Послѣднаго пѣвъ року перележавъ въ лѣжку; умеръ на сухоты въ 33-омъ роцѣ житя; на смертнѣй постели одержавъ вѣдомѣсть, що дѣстане прихѣдъ въ Золочевѣ.

Оттака — въ коротцѣ — була судьба Маркіяна Шашкевича. Лише въ дитинячихъ и хлопячихъ лѣтахъ зазнавъ онъ трохи добра; потѣмъ разъ у разъ горе, недоля, недуга. Бачучи его дарованя радивъ ему еп. Сиѣгурскій, щобъ высвячувався безженнымъ и лишався у Львовѣ; але Маркіянъ не бажавъ почестей, онъ туживъ за селомъ, за мирнымъ родиннымъ житемъ, де бы мѣгъ спокѣйно ѡддаватись своѣй праці.

Чижь мѣгъ такій бездольний чоловѣкъ, якъ онъ, богато зробити, — чи мѣгъ бодай хоть бы все те довершити, що розпочавъ? Треба признатись, що важнѣйші результаты его працѣ дуже скоро можъ зрахувати: 22-лѣтнимъ молодцемъ заходить ся коло выданя альманаха п. з. „Зоря“; але урядъ не позволяе. По 4-ехъ лѣтахъ выдае въ Будимѣ, на Угорщинѣ (бо въ Галичинѣ зновъ не позволено) невеличку книжочку п. з. „Русалка днѣстрова“, въ 1000 примѣрникахъ; але коли „Русалка“ появилася въ Галичинѣ, урядъ конфискуе цѣлый накладъ, а Шашкевича и кѣлькохъ его товаришѣвъ мало що не попрогонювано зъ семинаріи за „Русалку“. Яка-жь була причина сеи конфискаты, та ще й конфискаты споводованои Русиномъ цензоромъ? Єдина причина була отая, що „Русалка“ була написана живою, народною мовою, та на половину фонетичною правописею, а крѣмъ того лежала причина конфискаты хиба ще въ тѣмъ, що авторы помѣщенныхъ въ „Русалцѣ“ вѣршѣвъ поназывали себе словянскими, себѣ-то „поганскими“ именами: Шашкевичъ — Русланомъ, Иванъ Вагилевичъ — Далиборомъ, Яковъ Головацкій — Ярославомъ!... Окрѣмъ „Русалки“ выдавъ Шашкевичъ друкомъ ще лишь одинъ маленькій стишокъ (въ честь цѣсаря Франца I.),

и невеличку брошурку въ оборонѣ словянскои азбуки противъ лат. абецадла. Були вправдѣ друкованій ще деякі творы Маркіяна, але ажъ по его смерти, а богато дечого пропало въ рукописи.

Отъ и вся письменна дѣяльнôсть Маркіяна Шашкевича, дѣяльнôсть, за котру приходилось ему, и безъ того вже побитому недолею, терпѣти не лишъ докоры начальства, але и насмѣхи многихъ своихъ товаришѣвъ въ семинаріѣ. Чимъ же-жь такъ важка отся невелика дѣяльнôсть? Де-жь заслуги Шашкевича? Адже-жь одна граматика Іосифа Левицкого выдана на 3 роки передъ „Русалкою“, бôльша, нѣжь всѣ письма Шашкевича разомъ взяті. На всѣ повысшіи питаня ôдповѣдаемо передовсѣмъ ôдзывами о Маркіянѣ его-жь товаришѣвъ.

IV. „Середного взросту, щуплый але меткій, волосе ясно-русе, очи сині, тужніи, носикъ невеличкій, кôнчастый; — лице худощаве, блѣде, выражало якусь тугу и болѣсть. Самъ бувъ мягкого, доброго сердца, въ товариствѣ дотепный и забавный, показувавъ себе веселымъ и шаловливымъ. Лишь коли розговоривъ ся за Рущину, народнôсть, за рôдний языкъ, родиму словеснôсть и пр., тогды показала ся вся силна душа его, котра въ тôмъ слабовитôмъ тѣлѣ жила, очи блыснули живостю и якимсь святымъ вотхновенемъ, чоло трохи приморщило ся и лице набрало якоисъ грозной поваги; говоривъ сердечно, силно переко-нувавъ, бо му зъ сердца ишло, ôнъ цѣлый тымъ духомъ живъ и ôддыхавъ“ — тыми словами описуе намъ Шашкевича одинъ его близкій знакомый и товаришъ, Головацкій. Вже зъ того опису бачимо, хто бувъ Шашкевичъ, и чимъ ôнъ бувъ для своихъ сучасникôвъ-товаришѣвъ. „О безсмерт-ный Маркіяне“, чуемо зъ усть иншого товариша Маркіяна (Козановича), „ты зажегъ огонь въ моѣй груди, котрый лише гробова персть пригасити зможе“. Ôнъ, каже третій, (Устѣяновичъ) „здѣлавъ совершенну перемѣну на земли Га-

лица, онъ, казавъ бымъ, збудивъ Русь одъ глубокого сну⁴. Маркіянъ Шашкевичъ робивъ вражѣне дуже поважного чоловіка (мѣжь питомцями семинаріи), каже четвертый, не мавшій щастя его близше знати, а толькы бачившій его; мы бы сказали: Шашкевичъ умѣвъ бути поважнымъ.

Сынъ убогого руского попа, загартований нещастями въ школѣ житя, мавъ Маркіянъ окрѣмъ вродженого таланту также и доволѣ способности пѣзнати жите, пѣзнати людске серце. И за молоду и пѣзнѣйше, яко рускій священникъ, мѣгъ Маркіянъ придивитись доли простого народа, пѣзнати его потреби, а що умѣвъ зъ пожертвованемъ прибѣгнути зъ помочю сему народови, се посвѣдчае пятый его сучасникъ, оповѣдаючи, якъ Маркіянъ заратувавъ одного разу послѣднимъ своимъ грошемъ своего убогого прихожанина; а що умѣвъ одчути злиднѣ народа, се бачимо также и зъ его писемъ. Вельми симпатичный въ обходженю, що згѣдно признають все его товаришѣ, — самъ високо образованный, що бачимо вже зъ его дѣяльности, зъ его писемъ, — самъ твердо переконанный о правдѣ своихъ слѣвъ, що слѣдно зъ каждого его слова, — мавъ Маркіянъ все тѣ власности, котры потрібны старшому провѣдникови молодѣжи. Тожъ и не диво, що тѣснѣйшій кружокъ его товаришѣвъ прилягъ бувъ до него всею душею. Се не пересада, що Маркіянъ запалювавъ въ грудяхъ своихъ товаришѣвъ огонь, котрый лишь холодна могла могла пригасити: доказомъ сего не лишь слова, але и дѣяльнѣсть сихъ его товаришѣвъ; особливо-жъ оживлена, одушевлена дѣяльнѣсть Головацкого — що такъ скажемо — вся, ще черезъ якихъ десять лѣтъ по смерти поэта, дыше Маркіяновымъ духомъ, его горячою душею.

Высоке образование Маркіяна, его ознакомлене зъ усѣми важнѣйшими творами сучасныхъ словянскихъ, сучасныхъ украинскихъ писателѣвъ и ученыхъ, его знакомство зъ многими чеськими, польскими и рускими просвѣщенными людьми,

его невсыпна праця передовсѣмъ надъ образоваемъ себе са-
мого — позволили ему, при врожденныхъ его дарованяхъ,
лекше выробити собѣ загальтѣйшій, основній, проводнїи думки,
— а его быстрый, всесторонній умъ, по-при всѣй поетично-
сти его вроды, озтерѣгавъ его передъ похибками. Въ усѣхъ
письмахъ Шашкевича переважае великій душевнїи спокѣй,
внутрѣшна гармонїа; не бачимо тамъ нѣякихъ бурливыхъ
сумнѣвѣвъ, тяжкои боротьбы зъ собою, — що найбѣльше лу-
чаеь въ деякихъ стишкахъ сумовита безнадѣйнось, поры-
ваюча резиганація зъ всякихъ выглядѣвъ на личне щасте,
на лѣпшу долю, а часомъ вырвесь гѣрка скарга на недолю;
але жаль свѣй высказуе поетъ такъ само спокѣйно, якъ и пра-
дѣсь, коли надѣя на хвилю завитае до зболѣлого серця.

Тамъ нещасенъ думаю, тяжка мовь могила

Середъ степу о пѣвночь сумненько думае.

Згадка въ души печальної тужно згомѣла,

Бо сплынули радости, якъ Днѣстеръ сплывае.

Мило ми зъ буйнымъ вѣтромъ, зъ блудными марами:

Студена тая доля къ серденьку принала.

V. Одразу, немовъ безъ надумуваня, безъ сумнѣвѣвъ, ли-
шень р а зъ кинувши окомъ на сучаснїи змаганя словянскихъ
племень, вступивъ Маркіянъ заразъ при першѣмъ своѣмъ
выступленю на добру дорогу, на котрѣй до кѣнца житя вы-
трававъ, на котру повѣвъ и своихъ товаришѣвъ, а зъ его
ясныхъ проводныхъ думокъ и теперъ ще майже нѣчого анѣ
ѣдкинути, анѣ додати не можна.

Иншїи спирають ся, надумують ся, мучать ся надъ
ученымъ, книжнымъ языкомъ: Маркіянъ однимъ своимъ
стишкомъ, написанымъ гарнымъ, звучнымъ, живымъ народ-
нымъ словомъ, одушевляє своихъ товаришѣвъ. Молодѣжь
безъ суперечки узнае его своимъ проводникомъ, а одинъ
единный стишокъ Шашкевича рѣшае на завсѣгды питае:

якъ маємо писати, щобъ письменность наша була жива, пожиточна, щобъ сповнила своє завдане; однимъ стишкомъ своимъ показує Маркіянъ наглядно, якъ треба писати, щобъ оживити змертвѣлу письменность. И вся молода генерація иде за нимъ, — иде по части и старша, а небавомъ вже нѣкому и на думку не приходитъ, спиратись надъ тымъ пытанемъ. Дякуючи Шашкевичеви, такі стишки якъ „Возрѣніє страшилища“ нынѣ вже не можливі.

Правда: Маркіянъ мавъ взорцѣ, мавъ пѣснѣ народній, мавъ творы украинскихъ писателѣвъ: але-жь, якъ каже звѣстна приказка, було бы теперъ вже и Колюмбови легко ôдкрыти Америку. Знали пѣснѣ народній, знали творы украинскихъ писателѣвъ и инші передъ Маркіяномъ, знавъ ихъ и цѣнивъ Іосифъ Левицкій, а прецѣ що-йно Шашкевичъ зачавъ чисто по народному писати.

Шашкевичъ першій привертає своимъ живымъ словомъ и живымъ примѣромъ для нашої народної справи молодѣжь нашу, если не всю, то бодай значну часть еи, — привертає еѣ до рôдного слова, до родимого народа, до свободныхъ, гуманныхъ думокъ:

Откинь той камѣнь, що ти серце тисне,

Дозволь, въ той сумный тынь

Най свободоньки сонѣчко заблысне:

Ты не неволѣ сынъ!

пише Маркіянъ до своего товариша Козановича. А въ иншомъ стишку каже:

Руська мати насъ родила,

Руська мати насъ повила,

Руська мати насъ любила —

Чомже мова ей не мила?

Чомъ ся невѣстыдати маемъ,

Чомъ чужую полюбаемъ?

Напоследъ наведеный, гарный стишокъ вельми харак-

теристичный для спокойной, полной гармонии души нашего поэта: Руська мати насъ повила, Руська мати насъ любила, Чомъ же мова ей не мила?!

Участь молодѣжи русской въ польскихъ ворохобняхъ стаесть одъ часѣвъ Шашкевича щоразъ меншою, и если навѣтъ коли опѣсля молодѣжь наша зближаесть до Полякѣвъ, то лише яко самостѣйна, рѣвноуправнена сторона, свѣдома своего народного достинства. И ту треба було когось, щобъ разъ на все одкрывъ невидющимъ очи, а звѣстно, що разъ провидѣвши, чоловѣкъ добровѣльно у пропасть не посунесъ.

Шашкевичъ засновуе мѣжь своими товарищами постійный кружокъ, котрый сходить ся, щобъ обговорювати подъ его проводомъ рѣжны литературны и политичны sprawy. Члены сего кружка прибирають словянскы имена (Русланъ, Далиборъ, Ярославъ, Велимиръ и т. д.) и записують ся въ спѣльне альбумъ, назване „Руска Зоря“. Шашкевичъ звертае увагу товаришѣвъ на рѣжны книжки; онъ заходить ся вразъ зѣ своимъ кружкомъ около выдана (згаданого вже, забороненого) альманаха „Зоря“; члены кружка збирають народны пѣснѣ, пословицѣ и т. п. Брошурка Шашкевича противъ латинского абецадла выхадить за грошѣ зложены товарищами. Заходомъ кружка, а за грошѣ старшого русского патриота, ученого Николы Верещинского, выхадить звѣстна „Русалка днѣстрова“.

Будучи на другѣмъ роцѣ богословия выголошуе Шашкевичъ въ семинарѣ першу публичну промову до питомцѣвъ по руски, а въ пѣвъ року опѣсля выголошуютъ — онъ и два его товаришѣ (Устѣяновичъ и Величковскы) першы три рускы проповѣди одного дня (на Покровы) въ трехъ львѣвскихъ церквахъ. Зъ кѣлькама близшими товарищами своими зноситъ ся Шашкевичъ лично и письменно ще и опѣсля, блукаючись по приходохъ.

VI. Попри сѣй животворной дѣяльности середъ молодѣжи

не занедбує Маркіянъ праць літературнихъ и науковихъ. Онъ займаєсь усильно „общесловенскою літературою, особливо філологією“ (якъ посвѣдчає Вагилевичъ), „робить надъ словаремъ етимологичнымъ церковно-словенского языка“, задумуючи словарь сей „покласти яко підвалину всѣхъ своихъ языкословныхъ робѣтъ“; опѣсля, видачи, що его здоровле було до такої трудної, неперестанної праць за слабе, „збирає матеріялы до исторіи навернення Словенъ до вѣры христіянської“ (якъ се посвѣдчає Головацкій). Онъ переводить сербскій народній пѣснѣ, чеську королевдворську рукопись и польскій поемать Гоцинского: „Zamek Kaniowski“.

Для доповненія образу сеї частї дѣяльности Шашкевича наводимо его поезію п. з. „Згадка“; згадують ся ту всѣ племена словянскій, всѣ важнѣйшія историчнія спомини словянскої старини: „Заспѣваю що минуло, передвѣцкій згану часъ, якъ весело колись було, якъ то сумно нынѣ въ насъ“. Наведені слова ще и для того важні и цѣкаві, бо були одною зъ причинъ конфискаты „Русалки“. Русинъ цензоръ узнавъ за рѣчь небезпечну говорити, що у насъ нынѣ сумно. Згадка кѣнчить ся словами: „Щастье, гараздъ спѣдъ могилы гомономъ лишъ залѣтатъ, якъ Славяне колись жили, журна думка лишъ згадать. Изъ Русина щирої груди въ побратимы й летить край, побратимы де суть люди: по за Волгу, за Дунай!“

Сей напрямъ думокъ и дѣяльности Шашкевича доказує, що онъ старавъ ся позыскати якусь ширшу, тревалу, спѣлну загальнословянську підставу до дальшої праць. Але неменше ѳдъ словянскої исторіи и філологіи займають его рѣд на исторію, філологію и етнографію, хоть и ту, дякуючи непригѣднимъ обставинамъ и короткому житю поета, все кѣнчилось бѣльше на замѣрахъ, приготованяхъ и початкахъ, нѣжь на реальнихъ результатахъ. Але и тѣ невыкѣнчені, дорывкові праць незвычайно важні, вже для того, бо доказують, що

Шашкевичъ и въ тѣмъ зглядѣ добре знавъ, и другимъ показувавъ, що и якъ треба робити, а по друге для того, що тї его працѣ и теперъ ще можуть намъ послужити въ многѣмъ сказѣвками. — Для невыданого альманаха „Зоря“ приготавлие Шашкевичъ біографію нашего гетьмана Богдана Хмельницкого, до котрой мавъ бути доданий также й портретъ сего гетьмана. Вже самъ выбѣръ предмету зъ часѣвъ кровавой, розпучливой боротьбы Руси-Украины противъ шляхетскои самоволѣ дуже характеристичный. Тыхъ самыхъ часѣвъ дотыкае ще й рукописный урывокъ, писанный рукою Шашкевича, п. з. „О Запорожцяхъ и ихъ Сѣчи“, а въ поезіѣ: „Погоня“ розказана погоня козака за Татариномъ, порвавшимъ сестрицю козака. До давнѣйшого часу ѣдносить ся историчный стихъ: „Болеславъ Кривоустый пѣдъ Галичемъ“ (передъ 750-ма лѣтами), зъ котрого дещо наводимо: „Гей, хто Русинъ за ратице, въ крѣпкі руки мечъ ясный, шпарка стрѣла най засвище, гордый Ляше день не твоѣй... Радѣсть, радѣсть Галичане, не загоститъ бѣльше врагъ; греми Днѣстре, шуми Сяне, не прискаче вовкомъ Ляхъ“. Въ Шашкевичевѣй „Русалцѣ“ найшла помѣщене одна руска грамота исторична, мабутъ перша, выдана у насъ печатно. Займавъ также Шашкевичъ переводомъ староруского поетичного памятника: „Слово о полку Игоревѣмъ“. Що працювавъ ѣнъ также надъ рѣдною мовою, доказомъ сего его „Предслѣве“ до „Русалки“, де згадуе о правилахъ, котрыхъ придержувавъ въ правописи „Русалки“. Участь Шашкевича въ выданю збѣрника рускихъ и польскихъ народныхъ пѣсень Полякомъ Залескимъ (Вацлавъ зъ Олеска) и помѣщенный въ „Русалцѣ“ збѣрничокъ народныхъ пѣсень, свѣдчать наконецъ, що Шашкевичъ займавъ также етнографичными працами.

А не треба забувати, що Шашкевичъ бувъ яко поетъ не зовеѣмъ способный до строго науковои працѣ, що веѣмъ тымъ займавъ вже на шкѣльній лавцѣ, що журба о прожи-

токъ, родинні нещастя, слабе здоровле, — горе и убоже-ство, — дуже спиняли, коли не цѣлкомъ унеможливили без-перерывну, серіозну працю...

Усѣ словянскій письменства, творы всѣхъ словян-скихъ ученыхъ и писателѣвъ живо займали Шашкевича, але безперечно найбѣльше займали его письменні творы руско-украинскій, творы руско-украинскихъ писателѣвъ и ученыхъ. Се-жь и не дивно. Тамте — було вправдѣ „славянске“, „по-братиме“, але се-жь було своє, рѣдне! Въ „передслѣвю“ до Русалки зъ радѣстью згадує о руско-украинскихъ пись-менныхъ творахъ: „Зволила добра доля“, каже, „появити ся и у насъ збѣркамъ народныхъ нашихъ пѣсень, и иншимъ хорошимъ и цѣловажнымъ дѣламъ“. А згадуючи: „Енеиду“, перелицьовану „на малоросійскій языкъ“ И. Котляревскимъ, „малоросійскій“ повѣсти Основяненка, збѣрники народныхъ пѣсень: Максимовича, Срезневского, Вацлава зъ Олеска, гра-матики: Павловского, Лучкая, Левицкого, и творы: Гулака Артемовского, Падуры, Гребенки, „и иншихъ“, говорить въ тѣмъ-же „передслѣвю“ дальше: „Є то намъ якъ заране по довгихъ тмавыхъ ночохъ, якъ радѣсть на лицѣ нещасного, коли лутча надѣя перемчить скрѣзь сердце его; суть то здорові, повно-сильні рѣстки, о котрыхъ намъ цѣлою душею дбати, огрѣвати, плекати, и зрощати, докъ пѣдъ крыломъ часу и добрыхъ владнувателѣвъ хоро-шою и крѣпкою засіяють величею“.

Пересылаючи о. Михайлови Козловскому украинско-рускій альманахъ, выданный Гребѣнкою п. з. „Ластѣвка“ (пе-редъ 44. роками) и збѣрникъ пѣсень выданный Амврозіємъ Могилою (передъ 46. роками), пише до него а разомъ и до всеи его родини въ листѣ: „Рѣдні любезненькі! Несе ся до васъ мои миленькіи, шпарка „Ластѣвка“. Ой ластѣвка жѣ то, ла-стѣвка! такой ще ниhto зъ роду не бачивъ, бо не то ино, що гарно виспѣвує, та щечече, та такъ мовъ примовляє,

а то ще и на зиму не ховае ся, и все снуеъ ся, и все лѣтае, и все высѣвуе, що забудеш и бѣду и горе, и смуткъ и журбу, и здаеъ ся тобѣ, що завсѣгда весна. — При ластѡвцѣ ступае вагою сановитый, сумный, казавбысь пристарый Могила, и заглядае не такъ якъ ластѡвка весело въ ѡконця, а ступае пѡдъ землю въ могилы, цѣлуе давный по-рохъ, обнимае кости, а нагорнувши тамъ силы у свои груди гуляе зъ вѣтрами по степахъ, або ворономъ попѡдъ небеса. Отъ такъ, братчику, потѣшь ся, и поплачь, а небавкомъ назадъ ихъ до насъ пришли. Колись може деякій знайшовъ жемчугъ, що мать наша Русь розронила, заховай, або до насъ передай! всео то разомъ панизане вчинить ся великимъ сияющимъ наместомъ для шиі пышнои царицѣ“ (говоривъ ту певно о збираню народныхъ пѣсень); а въ приписцѣ додае: „Отъ, отъ, бувъ бымы забудувъ; Основяненковыхъ повѣстей другою книжку потѡмъ пришлемо. Прехороша тамъ Маруся, окаянный пинюга Ничиѡръ, и таки живѣеѣнькій на патретѣ Салдаты; побачишь самъ небавкомъ, коли Ластѡвку и Могилу не довго у себе забавляти будешъ, бо они чужій; вже зъ Основяненкомъ довше будешъ балакавъ“. А пересылаючи „побратимови“ Устияновичеви пѣснѣ украинскій, пише до него стихомъ: „Отъ такъ Николаю украинскій ѡрлята и веселятъ душу, й сердце загрѣвають: отъ такъ, Николаю рускій соколята, то въ голосъ, то съ тиха, матери спѣвають. Ажъ мило згадати, якъ то сердце бьетъ ся, коли зъ Украины руская пѣсенька такъ мило, солодко вколо сердца вьетъ ся, якъ коло милого дѣвка русявенька: Такъ го обнимае, такъ до себе тисне, пригортае и любуе, и голубить и цѣлуе, плече и тѣшитъ, и медочкомъ дышитъ, що трохи не скажешъ: пусти мене пѣсне!“ Мимоволѣ пригадуеъ намъ ту, якъ то (около того самого часу) любувавсь нашъ великій Никола Гоголь народными нашими пѣснями, читаючи ихъ зъ слезами въ очахъ... Якъ горячо любивъ

Маркіянъ Шашкевичъ народну поезію, якъ нею пронимавъ, доказомъ того также всѣ его власні поезіѣ, въ которыхъ справедливо замѣтивъ одинъ зъ его товарищѣвъ, „истинне пятно нашої народної поезіи рускої“ (Головацкій).*)

Та не менше одъ рідного слова; рідної пісні, любивъ Маркіянъ Шашкевичъ и свій рідний народъ. Займаючись учеными и поетичными працями, ніколи не спускавъ онъ зъ ока того свого рідного, а такъ нещасного народа. Ту переходимо до найкрасшої, найціннішої части его діяльности, котра сли зъ якого, такъ власне зъ сего згляду на довго позостане и повинна позостати для насъ свѣтлымъ взорцемъ до наслѣдуваня. Ся часть діяльности Шашкевича есть зарозомъ ще однимъ доказомъ его всесторонности, его реального способу думаня попри всѣй поетичности его вроды, его охо-

*) Дуже то тяжко означити трохи докладніше тогданшій поглядъ рідныхъ галицко-руськихъ писателѣвъ и патріотѣвъ на одношеня поодинокихъ словянскихъ племенъ мѣжъ собою; вже для того се тяжко, бо тогданшій Русины самі не змогли бъ були вже тогды въ такихъ справахъ вычернуучо и рѣшучо выказатись, а якъ неясні погляды на сї дѣла у декого были, бачимо на пр. зъ того, що авторъ граматики „der kleinruss. Sprache“ І. Левицкій наводить взорць „письменного“ языка „зъ вершевѣ Карамзина“ (якъ вытыкае ему Вагилевичъ въ „Замѣткахъ“), або зъ того, що Н. Устияновичъ, авторъ написаной чистымъ малорускимъ, народнымъ языкомъ „Слезы на гробѣ Гарасевича“, товаришъ Маркіяна, мѣгъ (ок. 1842) уважати языкъ „Кіевлянина“ малорускимъ, ино „троха твердимъ, книжнимъ“ (якъ намъ се въ розмовѣ додавъ). Се и не дуже дивне, зваживши, що давній „россійскій“ языкъ — вытворъ бѣльше спѣльный, та ще й при томъ основаный на церковнѣмъ языкѣ, и майже такъ само рѣжнить ся одъ и нынѣшого письменного и неписьменного великорусского языка, якъ и одъ нашого. Але-жь за те годѣ згодитись на се, щобъ автора граматики der kleinruss. Sprache назвати „провѣдникомъ“ россійской партіи (въ якѣмъ небудь часѣ) въ нынѣшнѣмъ змыслѣ. Се анахронизмъ (пор. статью Левицкого въ „Денницѣ“ 1843); що ино Погодинъ старавъ розвити у деякихъ на-

чости до працѣ, скорои працѣ, безъ надумуваня, де лишъ заходила потреба. Вже въ семинаріѣ, въ кружку своихъ товаришѣвъ звертає ѓнѣ ихъ увагу на нарѓдѣ, а на однѓмъ зъ засѣданѣ кружка западає навѣтъ важне рѣшене: *ити въ народѣ*, щобы докладно пѓзнати его жите-буте, зъ власного огляду, зъ власныхъ слѓвъ народа, — щобы збирати матеріялы зъ народныхъ устѣ, — щобы просвѣщати народѣ — поки-що — живимъ словомъ.

Въ напечатанѓй въ „Русалцѣ“ „казцѣ“ п. з. „Олена“ бачимо такужь горячу прихильнѓсть Маркіяна для рѓдного люду. Вельможный старостичъ запрошений на весѣле Семенька зъ Оленою выбираєсь на се весѣле, але тѓлько по то, щобѣ оружною рукою пѓрвати молоду Олену; перебранный за козацкого бандуриста опрышокъ, бувшій якъ разѣ тогды на замку у старостича, щобѣ розвѣдати, якъ бы можѣ

шихъ людей такѣ свѣдомѣ погляды. Для Шашкевича стало се дѣло ѓдѣ разу ясне; не написавъ ѓнѣ анѣ одного слова, котре бѣ допускало якесь ѓдмѣине коментоване, и оставъ до кѓнця житя свого однакимъ; если-жь на пр. згадує въ поезіяхъ про боротьбу зъ Ляхами, а о тяжкихъ борбахъ Украины зъ Россією не згадує, то причину сего треба бачити поредовѣмъ въ тѓмъ, що пановане Польщѣ було въ памяти галицкихъ Русинѓвъ здавна добре записане, а пѓдчасъ коли Шашкевичъ добре знавъ, кому пѓддавъ Хмельницкій выбившись зъ пѓдѣ Польщѣ, то не була, на жалѣ, нѣ ему, нѣ дотеперь ще многимъ, многимъ зъ насѣ звѣстна дальша исторія Украины (особливо деякихъ еи земель) ѓдѣ часу вызволеня зъ пѓдѣ Польщѣ. — Пригадуємъ ту ще се, що сказали мы въ „Лит. хроничѣ“ въ Зорѣ м. р. о тогдашнихъ поглядахъ на нашъ спѓльний письменный языкъ „ѓдѣ Санча по Кієвъ“. Цѣкаве, що Маркіянъ уживъ разѣ въ своѣмъ стишку „Погоня“ формы: розіллєцця (бѣсь мазею), а въ однѓмъ зъ найдавнѣйшихъ письмъ его руки („О Запорожцѓхъ и ѣхъ Сѣчи) сконстатували мы въ рукописи: „чъасто козакъ зовець а“ и „Черкасси по хѓдять від.“ — Про розвѣй нашої національной идеѣ въ Галичинѣ скажемо ще кѓлька слѓвъ въ доданѓй при кѓнци розвѣдцѣ (стр. 23 и сл.).

наилекше напасти на замокъ, чуючи ѓдповѣдь старостича на запросины, гнеть догадавсь о лукавѣмъ его замѣрѣ, и давъ о нѣмъ знати ватажкови; ватажко роздѣлюе опрышкѣвъ на двѣ части; одна часть нападае на замокъ, коли тымчасомъ друга приходитъ якъ разъ въ пору на весѣле, щобъ ѓдобрати зухвалому магнатови-старостичови молоду Олену. „Потанцюемъ зъ грабителями, вражими сынами“, каже ватажко выдаючи свои розказы, а ѓддаючи Семенькови ѓдданицю, не приймае его щирыхъ запросинъ на весѣле, — не приймае за щасливу оборону молодой пары противъ насиля „грабительѣвъ“ нѣякои заплаты. „Олена“ написана ок. того самого часу, що Шевченкова „Катерина“.

Видячи великій недостатокъ книжокъ учебныхъ для народа, и не мавши на кого здати ся, пригатовивъ Шашкевичъ самъ „читанку“, книжку до читаня для народныхъ русскихъ училищъ. Якъ потрѣбна була ся читанка, якъ добре она уложена, доказомъ може послужити вже се, що выйшла и розѣйшлась (вже по смерти поэта) 2-ма накладами, разомъ въ 6000-ахъ примѣрникѣвъ, а теперь вже повнѣи еи примѣрники числятъ ся до библиографическихъ рѣдкостей. Кто знае про тогдашний недостатокъ не то добрыхъ, але якихъ небудь учебникѣвъ для народныхъ шкѣлъ, хто знае якъ то тяжко написати добрый учебникъ, хто знае, що и Тарасъ Шевченко займавсь выданемъ „граматки“ (букваря) для народа (и то подъ конецъ житя), сей зможе належито оцѣнити „Читанку“ Шашкевича.

Не менше важна и друга его праця назначена для простого народа, его „перевѣдь евангелія“, писанный въ послѣднѣмъ роцѣ житя. Найлѣпшій нашій писательскій силы трудились надъ переводомъ письма св.; вже се доказуе, якъ потрѣбный такій перевѣдь. На жаль, не судилось Шашкевичеву докѣпчити сеи своєї працѣ. Належить ще згадати проповѣди Шашкевича для народа, котрыхъ кѣлька захова-

лось въ рукописи, зъ котрыхъ также ясно виглядає добре, мягке, любяче сердце поета, а котрї заразомъ належать безперечно до найкрасшихъ проповѣдей, якї у насъ были написанї.

[VII. Много бажавъ Маркіянъ довершити, та не всего довершивъ, не всего довершили й его наслѣдники. Быстрымъ розумомъ своимъ ѡдгадувавъ Шашкевичъ потреби и терпѣня нашего народа, охочимъ сердцемъ бравсь до ихъ заспокоюваня. Мы старались зазначити причины, чому ѡнъ не змѡгъ всего сего довершити, що довершити бажавъ. А що наслѣдники его такожъ всего не довершили, се вже не его вина. Прийшли тяжкї часи, „смутнїи времена“ пробъ и перемѣнъ, часи замѣшанины, часи въ котрыхъ здавалось, що и безъ тяжкой власной працѣ, зъ ласки другихъ, зможемо мы стати могучими и щасливими; стало затемнюватись для многихъ се, що передъ тымъ було ясне або розъяснювалось; стали забуватись провѡднї думки Маркіяна. Дарма, се вже така природа людска; справедливо замѣчає одинъ польскїй ученый, що чоловѣкъ, нѣмъ пѡзнає докладно правду, мусить перебрысти всякї хибнї думки, инакше пѡзнанє правды не було бы тревале, — не пѡзнавши докладно злого, не вмѣли бы мы доброго цѣнити. (Wojciechowski).

По смерти Маркіяна настали були часи, коли не вавсь сказати одинъ нашъ ученый, що ось то простому народови окрѡмъ катехизму и псалтири нѣчого бѡльше знати и читати не треба; що простому народови на нѣщо не придасть ся знати свою бувальщину; ба — що ему и панцины*) не було такъ дуже потрѣбно зносити (Зубрицкїй)! Зовеѣмъ а зовеѣмъ такъ говорили кѡльканайцятъ лѣтъ передъ выступленємъ Шашкевича Поляки, домагаючись усунєня

*) Не могли мы сего сконстатувати, але впевнивъ насъ Вп. проф. О. Огоновскїй, що Зубрицкїй писавъ мѣжъ прочимъ „o potrzebie pańszczyzny“; см. впрочѣмъ его листы до Погодина, (passim).

русского языка зъ рускихъ народныхъ шкôлъ въ Галичинѣ. Прийшли часы, коли зновъ инші почали намъ радити и на-кликати: „Ще се вы такого думаете? куды се вамъ!? Та-жь вы пропацій народъ. И не мучтесь дармо осягнути щось власными силами, власною працею, закиньте такі перозум-ні починаня, усуньтесь ôдъ всёго; просѣть покôрно Нѣм-цѣвъ, то може щось и дôстанете, а нѣ, то сидѣть тихо, та дожидайте месіи ôдъ пôвночи; намъ оно не на руку, щобъ вы щось о власныхъ силахъ починали“. Зовсѣмъ по-дôбно радивъ намъ зъ часôвъ Шашкевича Полякъ Вацлавъ Залескій говорячи отверго, що Поляки не радо бачили-бъ особну руску литературу.

Але хоть и настали такі сумні часы, то прецѣ — слава Богу — мы якъсь остоялись на правôй дорозѣ, не опустили рукъ, и поволи але постôйно двигаємось напередъ. Хоть за-темнились були у насъ на короткій часъ провôдні думки Маркіяна Шашкевича, они намъ зновъ щоразъ то бôльше проясняютъ ся. Наше рôдне слово щоразъ голоснѣйше розда-єсь во всѣй Руси-Украинѣ, нашъ народъ щоразъ просвѣче-нѣйшій, и надѣятись можна, що небавомъ уже утворить на-ша интеллигенція вразъ зъ нашимъ народомъ одну, нерозры-вну, просвѣщену цѣлôсть, и станемо „плоть едина“.

Плоды працѣ Маркіяна Шашкевича стають щоразъ вы-разнѣйшій Поступаймо дальше вытревало его слѣдами, па-мятаючи на слова Тараса Шевченка:

Страшно впасти у кайданы,
Умирать въ неволѣ;
А ще гôрше — спати, спати,
И спати на волѣ.
И заснути на вѣкъ вѣки,
И слѣду не кинуть
Ніякого, — однаково,
Чи живъ, чи загинувъ!

Вывязуючись зъ даного нами на стр. 19-ой приреченя, додаємо кôлька слôвъ про розвôй по г л я д ô в ь на народнôсть Русинôсть ôдъ часу прилученя Галичины до Австрiи.

I. Правительство австрiйске зъ первого разу й само не вмѣло зъорiентуватись, якихъ се оно „Русинôвъ“ мае. Галичина була прилучена до коронныхъ краѣвъ яко провинцiя польска, на пôдставѣ давныхъ претенсiй Угорщины, и австрiйскiй дипломаты и историки старають ся отси претенсiй по змозѣ розслѣдити и умотивувати. Цѣкаве при тôмъ, якъ немилу вражає одного такого историка замѣченный нимъ фактъ, що и зъ россiйскои стороны пôдносять ся деякi претенсiй до Галичины — и то вже заразъ по розборѣ Польщѣ. „Хто-жь не злякаєсь“, лементує ôнъ (I. Chr. Engel, *Gesch. der Ukraine und der ukr. Kosaken, wie auch der Königreiche Halitsch und Wladimir*, I. выд. 1793, II. въ 48-омъ томѣ въ *Hallesche Welthistorie*, Halle 1796, стр. 406) — „если россiйскiй генералъ Тутольминъ въ особнôмъ универсалѣ зъ 18 линiя 1795. дотычно занятя Холма, Белза и Луцка заявляє, що се суставнiй части давной россiйскои державы! Хто не злякаєсь почувши, якъ п. Гупель зъ выдуманой самовôльно Кромеромъ назвы „Червона Русь“ бересь выводити, що Галичина повинна бы по справедливости долучена бути до головной масы россiйскои державы?!“ И выводитъ переляканный Енгель дальше, що прецѣ всѣ правiй потомки галицкихъ князѣвъ (*wie die gründlichsten Genealogien beweisen*) давно вже вымерли, та що царь московскiй чи петербургскiй не мае нiякого права навѣть до земель колишного великого князя кiевского, не то до Галичины! Такъ щожъ зъ того всего, кôнчить ôнъ сумовито, — „*die russische Uebermacht wüsste alsdann wohl alle Scheingründe mit dem Canonen- und Baionetten Rechte geltend machen*“. Зъ наведеного повыше заголовка исторiи Енгеля можна бъ вправдѣ по-трохи вносити на якесь неясне пони-

нимане звязи Галичини зъ Україною (яко спѣльною цѣлостію), але впрочѣмъ ледви чи й на гадку якому австрійському Нѣмцеву приходило, додумуватись властивою національною рѣжницѣю мѣжь пѣвною а полуденною Русею. Офіціална назва галицкихъ Русинѣвъ дуже непостѣйна: разъ читаемо *lingua russica*, то зновъ *lingua patria* (*Landes, Volks und Nationalsprache*, 1786), то зновъ — *studium ruthenum*. Члены ставропигійского института названіи 1788: *patres et proceres gentis ruthenae*, а 1790. читаемо въ грамотѣ Леопольда II.: *clerus atque civilis status ritum graeco-catholicum sequens*. Въ офіціальныхъ схиматизмахъ читаемо (1795 ss.): *Vorträge in russischer Sprache, Censor der russischen Bücher*, — або зновъ на пр.: *Prof. Lody (Лодій) trägt vor in ruthenischer Sprache, wohnt im russischen Seminarium*. Въ декретѣ, ѡдновлюющѣмъ галицко-руську митрополію (въ цѣли цѣлковитого перерванія церковной залежности Галичини ѡдъ кіевской митрополіи) читаемо: ... *eine eigene Metropole für die Russen gr. kth. Ritus in Galizien*. Дехто ще й умысле ѡ лякавъ трохи Австрію Русинами; въ инспироваѣнѣмъ ворожими для насъ сферами *Bericht-ѣ „der galiz. Landesstelle an die höchste Hofkanzlei“* зъ 13-ого грудня 1816, находимо слѣдующіи дуже характеристичніи слова: „*Ja, wenn auch Rücksichten der Politik erwogen werden sollten, dürfte es sicher minder rätlich sein, statt der polnischen die ruthenische Sprache zu verbreiten, nachdem solche nur eine Abartung der russischen ist*“. А о що при тѣмъ ходило, се ясне; бо коли въ наслѣдокъ найвысшой волѣ С. В. Цѣсаря все таки позволено рускимъ духовнымъ и дякамъ учить дѣтей въ парохіальныхъ (приватныхъ) школахъ по руски читати и писати, — (хочъ впрочѣмъ рускому „на рѣчю“ (*Mundart*) не позволено на дальше позѣстати предметомъ науки въ публичныхъ школахъ, а польскій языкъ признано „единимъ краевымъ“ въ Галичинѣ!), — то при-

сутній на засѣданю скликаной губернією комисіи члены: лат. арцибискупъ Анквичъ и каноникъ Минасевичъ въ-митъ спѣшать зъ примѣткою, що пѣдъ „ruth. Sprache“ належить розумѣти тѣлько языкъ уживаный простымъ, сельскимъ народомъ... „Если-жь впрочѣмъ“, говорить ся дальше въ рѣшеню губерніи, елиминуючѣмъ зъ публичныхъ шкѣлъ рускій языкъ, — „хоче хто, щобы хлопъ гр. кат. вѣроисповѣданя (Bauer gr. kat. Glaubens) мѣгъ читати свѣой катехисемъ и свой релігійній книги, то треба ихъ тѣлько перевести для него на польскій языкъ, або бодай напечатати лат. абецадломъ, щобы непотрѣбно не множити нарѣчія та знаки письменній (Idiome und Schriftzüge)“!... Дармо протестували митроп. Левицкій и крилош. Могильницкій. (За старанне зѣбране повысшихъ, вчасти нелегко доступныхъ датъ належить ся велике спасибѣгъ Як. Головацкому; см. „Первое движеніе Русинъ“).

Наведеній цитаты кидаютъ заразомъ свѣтло на властивій тогдашній рѣжницѣ обохъ головныхъ народностей Галичины, а радше еи всхѣдной части: Русины — се *popi i chłopi*, и одробина мѣщанства та свѣтскои интеллигенціи (*civilis status ritum gr. cath. sequens*). Простый народъ, звѣстно, говоривъ по руски; але отся „интеллигенція“ була въ переважнѣй части тѣлько зъ обряду руска, та ще хйба може зъ неясыными традиціями національной ѣдрубности ѣдъ Полякѣвъ. Устияновичъ замѣчае (въ біографіѣ М. Шашкевича; наводимо зъ рукописи), що саме по прилученю до Австріи було зъ разу все таки лѣпше; наводить яко „знатній рускій родини“ зъ того часу: Левицкихъ, Манастирскихъ, Крижановскихъ, Сохацкихъ, Попелѣвъ, Мохнацкихъ, Мацѣлинскихъ, Тустановскихъ, Созанскихъ, Левандовскихъ, Волосѣвъ, Криницкихъ, Гойнацкихъ, Литинскихъ, Калитовскихъ, Городискихъ, Чайковскихъ, Билинскихъ, Сосновскихъ, Керичинскихъ и др., и каже, що члены родинъ тыхъ часто вступали

до державной службы, бо польскій панове сею службою гордували; каже также, що и руска мова була тогды досить часто уживана мѣжь сею интеллигенцію (може въ части подобно, якъ теперъ ще на Буковинѣ Румуны и Нѣмці по руски говорятъ); замѣчае въ конецъ, що „крайній упадокъ народного духа послѣдувавъ що йно пізнѣйше, а именно-жъ одъ 1809. року“. Годѣ намъ нынѣ такі рѣчи докладно прослѣдити, але се знаемо, що професоры іосифинскихъ рускихъ факультетовъ были своими университетскими товаришами систематично переслѣдувані, а хотъ правительство узглядняло въ части ихъ жалобы (1789), то сенатъ университетскій не богато о се творивъ ся. Рускі выклады прозвано „Winkelschulen“, а рускихъ питомцевъ „алилуйками“. Результатомъ зазначеного Устіяновичемъ, а одъ давна систематично приготовуваного звороту можна уважати на пр. такий фактъ, що бутні попѣвскі сыны (прозваніи ще не давно передъ тымъ, въ повстанію польскѣмъ, за своій „патріотизмъ“ — *ruskimi Galilejezykami*) привитали 1834. р. назначеного имъ учителемъ слов.-церковного языка дра Ильницького заразъ на першій лекціѣ — полѣнами: *co to, chce nas zrobic a zytami!* Треба признати, що Поляки вѣми силами старались приспѣшити наше національне одроджене та скрѣпити въ насъ почуте народного достоинства... Напередъ перефоровано знесенє рускихъ выкладовъ на университетѣ (1801—8), — а про народніи школы мы вже згадали. Мабуть въ звязи зъ такимъ сумнымъ зворотомъ середъ нашої суспѣльности стоить также фактъ, що одъ 1796. до 1808. р., одже въ часѣ, коки ще кѣлканайцятъ ученыхъ Русинѣвъ-професорѣвъ выкладало на рускихъ выдѣлахъ, не появляеь на нашій територіѣ майже нѣ одна словянско-руська книжка (окрѣмъ хіба въ Будимѣ, 1798. чи 1799.: Букварь языка русскаго).

Для характеристики згадаємо ще деякі творы письменніи зъ того часу. Въ выданій Василями катехитицѣ

п. з. „Народовѣщаніе, или слово къ народу католическому чрезъ монаховъ чина св. Василя В. въ провинціи польской званію катихістическому прилежащихъ въ повѣтъ кременецкомъ 1756. года проповѣданое (III. вид., лавры почаѣвской, 1778; новоѣдбите у Львовѣ 1866, стр. XVI+492) читаемо на стр. VIII-ой; „Двоихъ убо ради винъ изволися тѣмъ издатися книга сія; первая вина: яко да удобнѣе будетъ отъ нея свойственнымъ простымъ языкомъ русскимъ простѣйшій народъ поучати...“; катехитика ся написана вправдѣ „книжнымъ“, але впрочѣмъ доволѣ зрозумѣлымъ руско-украинскимъ языкомъ, перемѣшанымъ потрохи церковщиною и полинизмами. Въ Почаевѣ виходять (1794): „Науки парохіяльныя на недѣли и свята урочистыя цѣлого року, съ Евангелій подлугъ обряду грецкаго... зъ славенско-рускаго на простый и посполитый языкъ рускій преложенія...“, о котрыхъ то „Наукахъ“ выражаєсь І. Левицкій (Грам. XVII, и „дод.“ 44) характеристично, хотъ правда въ дусѣ своихъ ученыхъ поглядѣвъ (впрочѣмъ также порѣвнуючи ихъ зъ иншими вычислеными нимъ творами): „Am reinsten russinisch, ausgenommen die Orthographie“. Въ Почаевѣ и у Львовѣ, Уневѣ и Будимѣ, т. е. въ печатняхъ, котрыхъ творы розходились на австро-рускѣй територіѣ, виходять окрѣмъ чисто церковныхъ та назначеныхъ для духовенства книгъ ще всякі книжочки популярні: цвѣтники, коляды, „басни талмудовы“, „полѣтика свѣтска“ (savoir vivre), букварѣ. Зъ сихъ творѣвъ бачимо дуже ясно, якъ наша письменнѣсть по́дъ элементарнымъ напоромъ обставинъ поволи націоналізуєсь, бо хотъ языкъ сихъ творѣвъ и не зовѣмъ вѣрцевый, то все-жъ носить ѓнъ вже на собѣ незатерте пятно руско-украинского слова, и хотъ назвемо сі творы церковно-рускими, чи словено-рускими, чи макароничными..., то все-жъ не можемо ихъ нѣякъ числити до якои небудь „общерусской“ письменности. Поминаємо вже

нашу тогочасну рукописну письменність, богату, особливо одъ XV—XVIII. столѣтя; въ нѣй: творы богословско-полемичного содержания, грамоты, сборники, житя святихъ, апокрифы, записки историчніи и административніи, монастырскіи братскіи; (порѣв. дръ Калужняцкій, Обзоръ славяно-русскихъ памятниковъ языка и письма, находящихся въ бібліотекахъ и архивахъ львовскихъ“, въ „Трудахъ III. археол. съѣзда“ 1878, — и опубликованій дромъ Калитовскимъ въ „библ. Зорѣ“ апокрифы). За то наводимо ще два наукові підручники, видані професорами рускихъ факультетѣвъ львівського университету (оба — переведені въ наслѣдокъ велѣнія). Одинъ, се „Наставленія Любомудрія... съ латинскаго на російскій языкъ переведенная отъ П. Лодія, въ университетѣ львовскомъ... кесарево-царскаго народнаго профессора“; на (ненум.) 12-ой стр. читаемо: „...Єдиною для ползы учащагося юношества галиційскаго переложихъ. Сея рады причины да не почудить ся простымъ иногда выраженіямъ благосклонный читатель“. Другій підручникъ, се: „Наставленія“ исторіи церковной, „...Θ. Захяріасієвичомъ, істор. церковныя въ университетѣ львовскомъ въ рускомъ языкѣ профессоромъ, ...на рускій языкъ переведенная“; а на (ненум.) 9-ой стр. читаемо: „Еже касается перевода, зане часто выражений простыхъ употребихъ, сего да никто мнѣ отъ иностранныхъ (!!) въ зло не вмѣняетъ. Сей бо трудъ мой едине токмо намѣряетъ къ ползѣ юношества рускаго галиціанскаго...“ Якій онъ бувъ властиво сей „языкъ“, годѣ бы такъ легко рѣшити; але що не бувъ нѣ „рускій“, нѣ „россійскій“, нѣ — церковный, се ясне. Ясне и се, що такъ писавшіи люде саміи не знали, якъ бы властиво (и чому) свою народність назвати, хіба — на здогадъ. — Єсли-жь вже що, то тогдашній „высокопарній“ стишилища, яко одинокіи репрезентанты нашої книжно-поетичной творчости — ажъ по

часть М. Шашкевича (1835), позбстануть ще не довго въ памяти литературныхъ археологовъ одстрашающими примѣрами всякои „учено-литературной“ дивоглядцины. Для примѣру наводимо: „Ономастиконъ пр. г. Антонію Ангеловичу... канонику... св. богосл. доктору, нынѣ же кес.-царск. російскія ген. львовскія семинаріи ректору... содѣланъ Петромъ Лодіемъ, въ унив. львовскомъ Любомудрія умозрительнаго и дѣйствительнаго кес.-царскимъ народнымъ въ російскомъ языкѣ профезсоромъ. Во Львовѣ... 1791“ (Голов. Дополн. ч. 176). Чи мѡгъ такой языкъ поддтримати у насъ народного духа, оживити письменность, — чи противно, мусѣвъ въ концѣ опротивѣти „юношеству“ (та ще по-при дѡткливыхъ кпинахъ польскихъ товаришѣвъ), се легко оцѣнити.

На иншѡмъ мѣсци выкажемо подрѡбно генезу новыхъ поглядѡвъ на народность и народный языкъ, ту тѡлько ще сконстатуємо, що въ 20-ыхъ рокахъ нашего столѣтя приготоуивсь, а въ 30-ыхъ довершивсь въ тѡмъ зглядѣ рѣшучій перелѡмъ, а энтузіязмъ именно „юношества“, т. е. молодыхъ товаришѣвъ для справдѣ „народного“ (хоть не въ тѡмъ змыслѣ, якъ себе зове п. Лодій) писателя, М. Шашкевича — дуже характеристичный. Уже о ученѡмъ д-рѣ теологіи и философіи Иванѣ Лавровскѡмъ († 1844; дромъ бувъ уже 1801) говорить І. Левицкій (въ „присвященію“ ему-жь своєї граматики): „Ihre gründlichen Kenntnisse der ruthenischen Sprache, die Sie von Kindheit an zu schätzen gelernt haben, gegenwärtig in derselben predigen und conversiren, geben mir die angenehme Hoffnung, daß Sie meine Bemühungen zu würdigen wissen werden“; а въ „словѣ“ выголошенѡмъ (1848) на зѣздѣ рускихъ ученыхъ каже тойже Левицкій: „Иванъ Лавровскій былъ правдивымъ ученымъ рускимъ, котрый добре розумѣлъ языкъ церковный и народный, запровадилъ при катедрѣ въ Перемышли гомиліи рускіи до народа (натомѣеть польскихъ)...“ (порѡв.

также листъ Я. Голов. до Погодина зъ 1841 р.). Въ „Czasop. księgozbioru Ossol.“ появляеь (1829) розправа о рускôй мовѣ другого нашего ученого, крилош. Ив. Могильницкого, а 1830-ого р. выходить въ Будимѣ: Лучкай „Gramm. slavo ruthena, seu vetero-slavicae, et actu in montibus carpativis parvo-russicae, seu dialecti vigentis linguae“; на стор. VIII-ôй говорить Лучкай: „Unica dialectus (slavica) mansit absque grammatica,.. scilicet: ruthenica, a ut карпато-русская, quae praeter parvam Russiam, Poloniam, praecipue usu venit in Galicia, Lodomeria, Bukovina... usque Scopusium“; Лучкай ôдкидае з.

Въ кôнци появляеь 1834-ого р. „Gramm. d. kleinruss. Sprache in Galizien“ I. Левицкого; ся граматика була великимъ крокомъ впередъ, и мае ще й доси свою цѣну, хоть бы тôлько задля поданныхъ въ нѣй библиографичныхъ данныхъ и приложенои при кôнци христоматійки. Правда, приходятъ въ нѣй взôрцѣ стихôвъ російскихъ, але причина сего — хибне идентификоване малорусского и великорусского акценту (стор. 188: Betonung der russischen Wörter, welche mit der ruthenischen die nämliche ist); впрочѣмъ читаемъ въ тихъ стихахъ: „тôлько“, „було“, „поровъ“ (вм. порой). Въ передмовѣ-жь говорить авторъ отъ якъ о обохъ головныхъ племенахъ русскихъ: „Beide Stämme bedienten sich in der Schrift der jetzt sogenannten Kirchensprache“, а дальше: „Als aber die Gelehrten jener Jahrhunderte unter dem Volke die gelehrte Büchersprache, ungeachtet aller Bemühungen, nicht einführen konnten, fiengen verschiedene Schriftsteller sich mehr dem Volksdialekte jener Gegenden zu nähern an, in welchen sie schrieben. Hiermit wurde der Grund zur Theilung der Literatur gelegt“ (подôбно выражаеь Левицкій въ варшавскôй Денници 1843, де запускаеь навѣть въ полемику зъ

польскими и російскими „посягателями“). Для характеристики анахронистичныхъ поглядѣвъ на дѣяльнѣсть сего талановитого и заслуженого (хоть, правда, трохи часомъ оригинального) ученого, позволяемо собѣ ще пригадати, що въ наведенѣй вже повыше своѣй промовѣ (1848) ставить онъ М. Шашкевича на почетномъ мѣсци мѣжъ „воскресителями слова руского и словесности рускои ѳтъ року 1830.“, а Устѣяновича, Головацкого (1848!) и Моха zove „нашими клясиками“.

И. Могильницкій, Лучкай, Левицкій — рѣшили справу нашего языка бѣльше теоретично*), практично рѣшивъ еѣ

*) Цѣкаве, що въ написанѣй пѣсля урядового реферату Гарасевича и опѣсля Гарасевичемъ спростованѣй розправцѣ М. Малиновского, п. з.: „Umrisse zu einer Gesch. des relig. und hierarch. Zustandes der Ruthener“ приходитъ роздѣлецъ п. з.: „Die ruthenische unirte Hierarchie unter der Herrschaft der Russen“, де авторъ докладно розбрѣняе die unirten und die nichtunirten Ruthener, але якои небудь идентичности хотьбѣ тѣлько der nichtunirten Ruthener mit den Russen анѣ словомъ не натякае. Ся розправка появилася въ „Oesterr. Zeitschrift f. Gesch. und Staatskunde“, а ѳдповѣдь Гарасевича (1835) п. з.: „Berichtigung der Umrisse“ въ „Ergänzungsblätter zur öst. Z. f. G. und S.“ — Намъ оповѣдали, що хочъ Гарасевичъ въ своѣй ѳдповѣди назвавъ розправку М. Мого: „ohne Wissen des Verfassers fehlerhaft abgeschriebene Abhandlung“, крил. М-ій ѳдповѣдею сею все таки дуже тѣшивсь: „нехай, нехай..“ мавъ казати, „а все таки мусѣвъ Гарасевичъ письменно ѳдозватись“. — М. Гарасевича называе авторъ его некрологу (Wiener Ztg. 1 August 1836): der Stolz und die Ehre der galizisch-ruthenischen Nation, а тамъже названа, написана народнымъ языкомъ (и переведена) „Слеза“ Устѣяновича — das ruthenische Klagelied. Авторомъ сего некрологу мае бути Зубрицкій; але мѣгъ (?) нимъ бути и Гр. Яхимовичъ, тымъ бѣльше, що, якъ Устѣяновичъ згадуе, Яхимовичъ по старавъ ся о переводъ нѣмецкій „Слезы“. — Въ 20-ыхъ и 30-ыхъ рокахъ щезае у насъ въ загаль назва „russisch“ дотычно Галичины и южнои Руси; ѳфициально говорить ся: ruthenisch, а неофициально также: kleinrussisch, ruß-

въ Галичинѣ М. Шашкевичъ. А не иде при томъ рѣшеню о якій небудь нерозважній, дитячій порывы, якъ бы теперъ дехто радъ сказати, але иде о письменный языкъ рускоукраинскій, для всей „Руси-Украины“, „одъ Кіева по Санчь“ (пригадуемо стишокъ Шашкевича п. з. „Побратимови“: „Отъ такъ, Николаю, украинскій ѳрлята... Отъ такъ, Николаю, рускій соколята... Коли зъ Украины — руская пѣсенка“).

II. Въ наведеныхъ повыше дапыхъ бачимо, вже почавши зъ першихъ лѣтъ по прилученю Галичины до Австрій, завязки проявѣвъ, котрїй опѣсла далеко выразнѣйше въ нашомъ народномъ житю на верхъ выступають. Нѣмъ приглянемось тымъ завязкамъ близше, приглянемось ще въ коротцѣ природному грунтову, на котромъ у насъ такі проявы розвива-

sinisch (Зубрицкій), югозападно-рускій (Левицкій), южнорускій (Головацкій), просто — рускій (Вагилевичъ — „Замѣтки“) и т. и.

Користаючи зъ способности додаемо ще кѣлька подробиць о I. Левицкѣмъ. Въ Перемышли, маб. на зверхой стѣнѣ катедрального храма намальована була икона якогось святого, а крилошанамъ перемышскимъ выпадало досыть часто коло сеи иконы переходити; Левицкій якось пѣдмѣтивъ, що крилошане въ переходѣ не все ѳддають сему святому належный поклѣнїъ; розсердившись за се, покликавъ ѳнъ одного разу муляря и велѣвъ ему святого замазати, а коли его за то потягнули до ѳдповѣди, такъ ѳнъ прямо й сказавъ: „Коли не поважають, якъ треба, иконы, то нехай же еи й не буде“. — Що до поетичныхъ творѣвъ Левицкого позволяемо собѣ замѣтити, що въ наведенѣмъ проф. Партыцкимъ стишку Левицкого (см розпр о „Лит. дѣяльности А. Могильницкого“, при кѣнци выданныхъ въ „библ. Зорѣ“ письмъ М-ого) запримѣчаемо выразне наслѣдуване Енеиды Котляревского; не тѣлько размѣръ и римы на се вказують, але и сатиричный стиль, на пр: „Который по набожныхъ радѣ Строилю: Гатанасъ, Леонъ“. Енеида була тогды у насъ дуже звѣтна и читана, а о. Кирилъ Блонскій хотѣвъ еѣ 1848-ого р. выдавати, и розписавъ бувъ навѣтъ (зъ Вѣдня) предплату (см. Голов. Допол. ч. 368).

тись могли. Яке значене може мати така замѣшанина назвъ, якъ russisch, ruthenisch, російскій, рускій? Яке значене такой „народный въ російскомъ языкѣ професоръ?“ — або сей другій, що просить ся: „заче часто выражений протыхъ употребихъ, сего да никто мнѣ отъ иностранныхъ въ зло не вмѣняеть“?

Годѣ говорити о ясныхъ поглядахъ тамъ, де такихъ поглядѣвъ въ части ще й зовсѣмъ не могло бути. Що проф. Захаріясевичъ, говорячи о „иностранныхъ“, мѣгъ мати на думцѣ тѣлько закордонну Русь, се ясне; знаючи що тамъ инакшимъ языкомъ пишуть, а чуючи всю недоладнѣсть своего языка — встыдаець онъ сихъ „иностранныхъ“ писателѣвъ. Дуже се характеристичне, що пишучі професоры мали ясну свѣдомѣсть того, що письменный языкъ ихъ не богато до чого здавсь. Ся свѣдомѣсть не могла бути для нихъ великою заохотою до дальшихъ писательскихъ подвиговъ, такъ якъ не могла бути заохотою и для „юношества русскаго галиціанскаго“. Свои учебники переводять оба наші професоры, якъ сказано, тѣлько по велѣню правительства; якого-жь языка правительство домагалось, про що въ сихъ учебникахъ нашлись „проті выражения“ — на се дають доволѣ ясну ѳповѣдь офіціальный назвы зъ часу Іосифа II-го: *lingua patriae, Landes- Volks- u. Nationalsprache*.

Але чи можна при всѣмъ тѣмъ твердити, щобъ тодѣ вже у насъ були які „объеднительні“ теоріѣ, чтобы вже тодѣ идентификувавъ хто народности южно- и сѣверно-руску, идентификувавъ южно- и сѣверно-рускій языкъ?

О такѣмъ идентификованю мѣгъ тодѣ думати хіба той, хто нѣколи Великоросса не бачивъ и его мовы не чувъ, та и той, хто не знавъ рѣдной исторіи, хотъ бы тѣлько церковной, а замѣчавъ тѣлько „однаковый обрядъ“ та переняту московскимъ царствомъ назву „Россія“, „Русь“. Хотъ и якъ далеко сягнемо въ исторію, нѣде не находимо потвердження,

щобы чи то чужій жерела, чи рѣднїй, въ теперѣшнѣмъ змыслѣ „объединяли“ оба головнїи рускїи племена. Вже первый ц. к. проф. нашої письменности при львѣвскѣмъ университетѣ, Яковъ Головацкїй, въ своихъ „вступительныхъ преподаванїяхъ“ справедливо запримѣтивъ, що вже въ XIV-ѣмъ ст. „князѣ нашїи стали писатись князями Малои Руси“, а дрѣ О. Огоновскїй (въ *Encycl. Ersch-a* и *Gruber-a*; теперь перекладомъ въ *Фейлетонѣ* „Дѣла“) звертае увагу, що въ Переяславскѣмъ договорѣ (1654), тѣй основѣ правоуполитичныхъ отношень мѣжь Сѣверною а добровѣльно до неї прилучившою ся Южною Русею — „московске царство“ вперве выступае пѣдъ назвою „Велика Русь“ въ противоположеню до „Малої“. Коли н. пр. въ XVII-ѣмъ ст. подыбуемо обѣч себе вѣйска московскїи, польскїи и козацкїи, то латинске жерело вырѣжняе ихъ выразно яко „tres gentes“. Поминаемо вже ѣдмѣны въ устрою обохъ церквей, сѣверно- и южно-рускои, ѣдмѣны дуже рѣшучїи и характеристичнїи (о тѣмъ просимо порѣв. „Новї матер. до исторїи унїи“ въ 1. и 2. ч. „Зорѣ“, 1886). Що-жъ до языковыхъ ѣдмѣнъ, то вже далеко, далеко передъ „перекупленными“ Копитарами и Миклошичами, при кѣнци XVI-го столѣтя, выдавъ знаменитый Словенець Адамъ Богоричъ граматику, въ котрѣй зъ спѣвчутемъ и гордостею згадуе о спорѣдненыхъ словянскихъ племенахъ и зазначае, що зъ его книжки можна легко пѣзнати своецтво словенского языка зъ: московскимъ, рускимъ, польскимъ, ческимъ, лужицкимъ, дальматскимъ и хорватскимъ; заголовокъ сей граматикѣ ось-якїй: *Arcticae horulae succisivaе de latino-carniolana literatura, ad latinae linguae analogiam accommodata, unde moshoviticae, ruteniae, polonicae, boemicae et lusaticae linguae cum dalmatica et croatica cognatio facile deprehenditur. Praemittuntur his omnibus tabellae aliquot cyrillicam, glagoliticam et in his rutenicam et moshoviticam orthographiam continentes*“

(отже навѣтъ двѣ правописи!...). Граматика ся вийшла въ Виттенбергу р. 1584. (Порѣвъ. Пыпинъ, Литературный панславизмъ, въ „Вѣст. Евр.“ 1879, июнь, и „Обзоръ лит.“, I.) Бачимо, що вже дуже давно неупереджені и „не перекуплені“ люде не замыкали очей передъ дѣйністюю, та що ученый словянскій свѣтъ добре розрѣзнявъ не тѣлько народности, але и языки и — правописи рускї. Бо хто самъ мѣгъ, на мѣси, чути обѣ мовы, сей не мѣгъ же ихъ идентификувати, а идентификаціи „свыше“, въ политично-анексійныхъ (а властиво — зовсѣмъ безпожиточныхъ и антикультурныхъ) цѣляхъ ще тогдѣ не знали!

Встыдаючи сь „простого“ народного слова, а чуючи щось о „иностраниѣ“ Россїи, и не маючи о сѣй Россїи ясного понятя, — калѣчили нашї ученїи професоры немилосерно церковно-словянщину, перемѣшуючи еѣ чимъ-мога бѣльше аористами („употребихъ“, „переложихъ“). Коли-жь по вольнодумнѣмъ, демократичнѣмъ абсолютизмѣ Іосифа II. послѣдувала, якъ въ загалѣ въ Австріѣ, такъ и у насъ въ Галичинѣ, рѣшуча а для Русинѣвъ неприхильна система, попираюча для рѣжныхъ причинъ (вже хоть бы зъ ляку передъ высше згадаными „объединительными“ выводами Тутольмина и Гупеля, та на пр. зъ огляду на послѣдувавшїй въ роцѣ 1794—6 на Подѣлю, Волинѣ й Украинѣ перехѣдъ уніятѣвъ на православїе) — бѣльше або менше, ажъ по 30-й роки нашого столѣтя, Полякѣвъ, — то й не дивно, що мѣжь Русинами мѣгъ наступити „ок. 1809 р.“ запримѣченый Устіяновичемъ зворотъ, и то помимо, що власне 1809-ого р. митрополита Ангеловича и крил. Гарасевича переслѣдували польскї революціонеры — за вѣрнѣсть для Австріи! До сего звороту ѣдносимо слѣдуючї цѣкаві анекдоты, характеризуючї, якъ то духовенство наше, пѣднесене Австрією зъ своего великого упадку, зачинало поволи пѣддаватись интензивному впливови тыхъ самыхъ сферъ, котрї въ Bericht-ѣ зъ 1816-ого

року назвали нашъ языкъ — „eine Abartung des russischen“, а опѣсля чи то пѣснями Падуръ та Ценглевичѣвъ, чи то словами патріота-политика Вацлава зъ Олеська (1833), та и великими „золотыми грамотами“ — старались ѳдвести Русинѳвъ ѳдъ свого, а одушевити для не-русскихъ идеалѳвъ. Ёде руска попада на ярмарокъ до мѣстечка; коло рогачки домагають ся ѳдъ неи оплаты: „jak si powieręę (поверну!), to zapłaęcę“, ѳдновѣдає попада, наломлюючись до чужого, „панского“ языка. „Co to za ptaszek, co chodzi pѳ cwyntarzu, i noseм trawę dziąbie? пытаєсь дочка матери; а руска мати ѳдновѣдає: „głupa, głupa, nigdzie ne buwała, nicѳ nie widала, таż to pindyk“. (Подавъ намъ ласкаво п. И. Франко, пѳсля оповѣданя о Льва Шанковского, въ Дулѣбахъ, коло Стрыя; о Ш. чувъ сѳ оповѣданя ще ѳдъ свого батька). Уже то, правду сказати, ще и теперъ часто, на жаль — дуже часто, лучаєсь у насъ зъ гарныхъ жѣночихъ и дѣво-чихъ устъ почути вм. рѳднои — не надто... взѳрцеву польску мову.

Та чи-жъ маємо вже такъ надто дивуватись, що въ нашѳй Богомъ та людьми забутѳй Галичинѣ не здобулись нашѳ професоры на красшѳй языкъ, та що наше духовенство почало улягати польщинѣ? „Нерѣдко сами малороссѳяне кра-снѣли, когда выговоръ ихъ обличалъ южное происхожде-ние. Украинская истѳрѳя или была заброшена, или предста-влялась въ искаженѳмъ видѣ...“ — оповѣдає Костомарѳвъ въ письмѣ къ издателю „Колокола“ (1860 р.; выдавъ Драгома-новъ), споминаючи вже не конецъ XVIII-ого, але початокъ XIX-ого столѣтя. „Вѳтъ часѳвъ Екатерины II. языкъ пи-сменныи югозападный-русскѳй во земляхъ русскихъ вѳй-шовшихъ во составъ давнѳйшихъ русскихъ княжествъ, осо-бливѣ царства московского, преглушенъ булъ языкомъ сѣве-рѳвосточнымъ-русскимъ, почастѳ польскимъ“ — каже Іосифъ

Левицкій (Денница 1843, I, 189). Якою мовою викладали южнорускі професори того часу — не знаємо.

О свѣдомій ідентифікації на мотто „одинъ народъ, одинъ языкъ“ підъ кінець XVIII-ого ст. вже и для того зовсѣмъ не могло бути мови, бо властивого „обще-литературного“ языка тодѣ ще зовсѣмъ не було. Були се часи „напыщеннои“ росіійщини Херасковихъ та Сумароковихъ, — Тредьяковскаго и Шишкова: тодѣ ще царила церковщина, а живий языкъ що йно починавъ несмѣливо проникати въ письменнѣсть. Зъ другої-жъ сторони були се часи першого могучого впливу заходу на Росію — почавши ѳдѣ Петра В.; коли король прускій Фридрихъ В. насмѣхавъ ся надъ нѣмецкою письменностею, а царь Петро III-ій одушевлявсь Фридрихомъ В., говоривъ по нѣмецки, а за те доволѣ скептично ѳдносивсь до всего росіійскаго; що йно революція французска зневолила царицю Катерину II. прохолонуту трохи для французскихъ вольнодумныхъ теорій. Не менше поволи якъ живий языкъ въ письменнѣсть, проникало національне почуте въ высшій росіійскій круги, — закимъ въ кѣнци наспѣли часи „стальной щетиною сверкающей“ Росіи Пушкина. (Александръ I. основуе „министерство народнаго просвѣщенія“).

III. Але помимо того мала „росіійщина“ нашого дра Петра Лодія и своє зовсѣмъ реальне значене, теоретичне и практичне. Попередъ всего сама назва „Росіія“, „росіійскій“ тѣсно звязана зъ обединительною „шапкою“ Мономаха, о котрої добре памятавъ ще царь Иванъ Грозный, допоминаючись въ переговорахъ зъ дворомъ австрійскимъ — Кіева (при елекції нового короля въ Польци, по смерти Жигмунта Августа, 1572), та зъ царско-византійскими традиціями. (Якъ отся грецизована назва „Росіія“, „росіійскій“ — перейшла зъ южнои Руси на сѣверъ, о томъ пише крил. Петрушевичъ въ Сборн. гал.-рускаи Матицѣ 1869, стр. 256). Ишло

при томъ зъ разу не о яке небудь племѣнне або языкове, але що такъ скажемо, о историчне, державно-политичне „объединеніе“. Выразомъ сего объединенія може послужити „Синописисъ“ Инокентія Гизеля, ректора кѣвской академіи (выд. 1674, и опѣсля кѣльканайцять разѡвъ, ажъ по 1810 р.); отсей „синопсисъ“, уживаный въ цѣлѡй Россіѣ яко школьный учебникъ, проникнутый на скрѡзь самодержавнымъ духомъ, оповѣдає о князяхъ кѣвскихъ и царяхъ московскихъ, а назву „Россія“ выводитъ ѡдъ „розѣянный“. Опѣсля, коли кѣвскій ученій перейшли на сѣверъ, пѡдставою литературного объединенія сталась церковнословенщина, помимо, що въ усѣхъ старорускихъ языкословныхъ памятникахъ, не включаючи навѣтъ церковныхъ книгъ, вже дуже рано вызначаєсь ихъ южне и югозападне або сѣверне походженє. (Деякі правительственнї мѣры дотычно литературного обединенія, вже въ XVIII-ѡмъ ст., подавъ п. Уманецъ въ фейлетонахъ „Дѣла“ 1885). Хотьбы навѣтъ Лодій не уживавъ такъ систематично назвы „російскій“, хотьбы навѣтъ Захаріясевичъ не згадувавъ выразно „иностранныхъ“ — то все-жь не могли-бъ мы припустити, щобъ у насъ якъ о Россіѣ въ загалѣ, такъ и о такихъ манифестахъ Тутольмина нѣчого не знали. — Цѣкаве ще, що 1754-ого р. выходить у Львовѣ: „грамматика языка руссїйскаго“ (8^о, 80 стр., „собственно букварь“, Петрушевичъ въ „Временнику“ 1885, стр. 127); на мѣсце того „руссїйского“ ставить Лодій „россїйскій“. Въ сусѣднѡмъ Почаєвѣ выходить 1770-ого р. „gramatyka języka rossyjskiego“ (Петрушевичъ въ „Галичанинѣ“ III—IV, 178—180).

Але таку „россїйщину“ можна-бъ уважати все ще зовѣсмъ теоретичною, помимо єи офіціальной назвы „lingua patria“, помимо сучасного переслѣдуваня русскихъ професорѡвъ сенатомъ львѡвского университета. Зросли-жь сї люде въ часѣ, коли простымъ народомъ и єго языкомъ попросту

гидились („краснѣли“), коли народні пѣснѣ уважали „подлыми“ (Тредьяковскій), коли крѣпостне право уважалось суспѣльно-политичною догмою; а о сучасномъ движеню на заходѣ Европы у насъ дуже, дуже не богато (чи то въ школѣ, чи й поза школою) могло бути вѣдомо. Не дивно бы було про те, що встыдають ся „простыхъ иногда выражений“.

Та приглянувшись ближе достерѣгаемо деякі проявы зовсѣмъ практичної натуры: живій звязи, живій симпатіѣ и антипатіѣ, живыхъ людей. Зъ одной стороны були ту підкладкою животреничуй, а зъ рѣзнихъ сторонъ свѣдомо и систематично підтримувані антагонизмы: обрядові, суспѣльні, національні, — було *те*, що такъ прикладно выразивъ Б. Дѣдицкій въ сатиричнѣмъ стиху: *niema Rusi, niema, lecz jest i być musi przeciw rządowi Polski wieczny protest Rusi*. Окрѣмъ згаданихъ вже подробиць наводимо ще лишъ те, що вже первому австрійскому намѣстникови гр. Пергенови (уже 1773!) одповѣдає епископъ Л. Шептицкій въ справѣ змѣны календаря и уменшеня святъ гр. кат., щобы запобѣгти „лѣнивству“ народа! (см. Малиновскій, О лѣточисленію, Зоря яко альбумъ 270—285). Ще-жъ поки панувавъ цѣсарь Іосифъ II-ий признавано „*gentem ruthenam*“. Але опѣсля, коли прийшли часы реакціи, часы явной и выразной елиминаціи рускои народности: *clerus atque civilis status ritum gr. eth. sequens* (1790)! Въ 1794-ѣмъ р., підчасъ кровавого бунту Полякѣвъ підъ проводомъ Косцюшка, виходить у Львовѣ, та ще підъ редакцією пѣзнѣйшого крилошанина (а тогды руского профессора) Гарасевича: „*Dziennik patriotycznych polityków*“, выданий въ дусѣ австрійско-польскѣмъ, друкуючий манифесты Косцюшка та дрѣбні вѣдомости о австрійскихъ генералахъ (сей „*Dziennik*“ є въ льв. унів. библіотецѣ). Якъ односились австрійске правительство и галицкій Поляки до сучас-

ного переходу деякихъ російскихъ уніятѣвъ на православіе (1794—6), не знаємо; але за те маємо передъ собою документи дотыкаючі аналогічного випадку: два посланія митр. Левицкого до клира. Одно, латинске, зъ 18. лют. 1840 р. ѡдносить ся прямо до переходу литовскихъ и бѣлорускихъ уніятѣвъ на православіе, и наводить аллокуцію папы Григорія XVI-ого на тайномъ консисторѣ зъ д. 22-ого падолиста 1839: „*O durissimam et nunquam satis lamentandam ruthenae gentis calamitatem!*“ а ѡдъ себе додає митр. Михайль мѣжъ прочимъ: „*Plerique jam vestrum hac de re nobiscum colloquentes, se consilia illorum Ruthenorum de rumpenda sancta unione ex animo reprobare, et de tanta Ecclesiae romano-catholicae illata injuria ex animo dolere ad coram Nobis testati sunt. Sed non dubitandum, vos omnes, qui in archidioecesi nostra ministri sacrorum constituti estis, eadem animi sensa fovere*“; .....*itaque non quod opus fuerit* (не, щобы було потрібно!) *vos de necessitate Unionis cum sacra romano-catholica ecclesia nunc primo* (що-ино вперве нынѣ!) *convincere, sed ut palam sit: vos non spiritum hujus mundi (!) accepisse, sed spiritum, qui ex deo est, quaedam de hac veritate vobiscum hic perpendere animo duximus*“; зъ послѣднихъ слѣвъ ясно виходить, що отсе посланіе написано въ наслѣдокъ велѣнія, — здавалось може дѣкому потрібне. Для скрѣпленія аргументаціи покликуєсь дальше митр. Михайль на церковній книги „*ipsorum quoque orientalium (libri)*“, а властиво (разъ) на одну „*минію*“ (*menaea*) „*московскаго изданія*“ 1705. На ту саму минію, и въ сѣй самѣй цѣли, покликуєсь и друге посланіе, зъ 10. марта 1841-ого р.; ту вже отся минія наведена кѣлька разѣвъ. Се друге посланіе (40 стр., м. 8^о) хоть и не ѡдносить ся прямо до згаданого переходу, важнѣйше ѡдъ попередного, бо вычисляючи благодѣянія престола римскаго и династіи для

галицкихъ унитѣвъ, сягає ажъ по за 1772-ій рѣкъ: „И бысть по тому, яко уже въ минувшемъ столѣтїи и еще прежде ревиндикаціи галицкія земли, соединенная руская церковь не мало имѣ священниковъ въ богословіи благоискусныхъ, отъ нихже мнѣмъ на парохїяхъ духовная паства ввѣрена бысть, мнози же чинъ протопресвитерей намѣстническихъ управляюще наукою и ревностію свѣтиша подчиненымъ себѣ іереємъ... Между такими памяти достойни суть: Николай Шадурскій, протонотарій апостольскій и пр.... а таже сановницы и чиновницы трехъ енархїй: лвовскїя, галицкія и каменецкія, единому епископу въ Львовѣ обитающему подчиненныхъ, но тогда отличныя каѣдры и отличныя соборы имѣющихъ“ (на подставѣ реферату еп. Шептицкого зъ дня 11. марта 1771, подає се посланїє складъ „соборѣвъ“: львѣвского, галицкого — особно! — каменецкого, — и капитулы епископства перемыского зъ 1756. р.). Згаданий Шадурскій выдавъ 1760-ого р. у Львовѣ: Иѣнку іерополитику, или философію правоучительную; попередно вийшла „іѣника іерополитика“ въ Кїевѣ 1712., а въ СПетербурзѣ 1718, 1724, 1728 (см. Голов. Перв. движ. 86). Дальше читаємо въ посланїю: „Дѣянїя капитульная, архївъ и бібліоѣека архїкаѣдральная львовская многїя содержатъ памятки ученности, благоговѣнїя и ревности сихъ мужей, и такожь въ протопресвѣтеріяхъ многїя церкви парохїяльныя имѣють доказательства ихъ искусства, имже они печашу ся о благосостоянїи церквей.“ Опѣсля вычисленїя благодѣянїя Австрїи для „народа руского соединенного“ (=унитского; стр. 27—28), тѣлько дивно, що о рускихъ университетскихъ выкладахъ (*studium ruthenum*) нема спомину. За то згадуєсь, що цѣсарь Франць І. „равенство церковныхъ обрядѣвъ удержавая, рускимъ епископомъ и депутатомъ капитульнымъ право засѣданїя и гласа на сеймѣхъ царства галицкаго равнозначительною прївїлегією, каковую епископы

и депутаты латинскаго обряда имѣють, присуди (Allerh. Rescr. 13. Apr. 1817), и такожде депутаты клиру рускаго въ засѣданію въ отрядѣ чиновъ земскихъ допустити повелѣ; подъ его блаженнѣйшимъ и всегда памятьственнымъ владѣніемъ повелѣнно бысть рускаго языка въ училищахъ народныхъ употреблять.“ Цѣлый наведеный напоследъ ѳдрывокъ цѣкавый разъ для того, що въ нѣмъ о фактичнѣмъ знесенію рѣвноправности обохъ краевыхъ языкѣвъ и о выпертію рускаго языка навѣтъ зъ публичныхъ народныхъ школъ зовсѣмъ помину нема, за те-жь ласка цѣсаря трохи не яко розширене правъ нашего языка представлена, а по друге для того, бо бачимо, що рѣвночасно, мимо концессій для Анквича et comp., австрійске правительство все таки тямить про Русинѣвъ, тѣлько-жь не то вагаєсь, не то радо бы на нихъ выплынути.

Що окрѣмъ обрядовыхъ були и суспѣльнї антагонизмы, на се вказують на пр. слова посланія, що „народъ рускій соединенный одолженъ есть“ (цѣсареві Леопольдові ІІ., 1790.) „благодарностью сего ради, яко его люде всякая преимущества гражданскаго и военнаго чина, равно съ людьми повинующимися обряду латинскому, получить могутъ“, — не згадуючи вже про знесенє пѣдданчої неволѣ (Leibeigenschaft) та вменшуванє тягарѣвъ панщины.— Не збувало и на пробахъ заведеня латинскаго абецадла; дуже характеристичне, що коли 1834-ого р. Лозинскій покликавъсь яко на аргументъ за абецадломъ, що має у себе „kilka ksiązek ruskich treści nabożnej, których atoli początek i koniec jest wydarty“, а котрї „drukowane są czcionkami polskimi, i zdają się do bardzo odległych należeć czasów“, то Шашкевичь ѳдповѣдає ему („Азбука и Abecadło“, 1836): „Księgi te nie należą do odleglejszych czasów, jak wiek 17, lub do początku wieku 18, czyli są z czasów gorliwego usiłowania rozprzestrzenić uniję na Rusi pod rzą-

dem polskim zostajęcej“. Чи-жь дивно було, коли при такихъ животрепечучихъ антагонизмахъ звертались де-коли очи зъ тоскою на сѣверъ та на веходъ? туды, де вийшла згадана „минія“ 1705-ого року?

А що звертались, се фактъ. Ту переходимо до другого ряду проявѣвъ, практично и натуры, проявѣвъ замѣтныхъ въ загалѣ на южнѣй Руси, почавши одъ другою половины XVII-ого столѣтя, т. е. до переходѣвъ южнорусѣвъ на сѣверъ. Угрорусы и Галичане, такъ само якъ и многі кievскі, многі словянскі учені идуть туды, займають тамъ высокі учительскі и инші мѣсця, а е мѣжь ними безперечно многі талановиті и заслужені люде, хоть впрочѣмъ ишло ту однаково о интересъ зовучихъ и званыхъ. Може й важко було часомъ розлучитись зъ рѣдною землею,*) та всякі були до сего причины. „На философическѣмъ выдѣлѣ перестали уже съ 1805. годомъ преподаванія русскіи. Заслуженный профессоръ дръ П. Лодій, послѣ двадцатилѣтнего труда покинулъ въ негодованіи наши страны и переселился на дальній сѣверъ, призванный туда своими земляками, угорскими же Русинами, придворнымъ медикомъ дромъ І. Орлаемъ и проф. М. Балудянскимъ. Нашу Русь не за-

---

*) Шафарикъ пише до Погодина 26. вер. 1835 р. (Письма, II, 143): „Ich... komme gleich auf unser Hauptthema: ich meine den Plan meiner Uebersiedlung nach Moskau. Ich bitte sie einstweilen die Sache nicht allzusehr zu urgiren“. А вже 21. лютого 1836 ѳсказує рѣшучо: „Ich kenne die Vortheile die mir dort geboten werden, und weiss, dass ich hier nichts als Armuth und Noth zu erwarten habe, allein das schreckt mich nicht. Ich habe zu viel stoischen Muth, Entschlossenheit, Ausdauer, Resignation... Es ist meine Pflicht, zuerst und zunächst meinen Landsleuten zu nützen“ (Письма, II, 151 s.). Такъ говоривъ перворядный, знаменитый словянскій ученый европейскою славы, — въ часѣ, коли Прага и Любляна були нѣмецкими мѣстами, а ледви 2—3 аристократы до Чехѣвъ признавались!

бывалъ онъ, и долгое время присылалъ онъ на руки своихъ друзей професоровъ Гриневецкого и Радкевича значительное количество лучшихъ книгъ изъ литературы россійской, во всякихъ вѣтвяхъ наукъ. Библіотека св.-оноуфрейского монастыря изъ его дара получила прибыль нѣсколькосо-тъ (!!) томовъ“ (Голов. Перв. движ. 83—4). До тыхъ же переходовъ, и въ загалѣ до давныхъ звязей австрійской Руси зъ Россією ѳдносятъ ся слѣдующіи два письма львѳвского Василянна В. Компаневича, написаніи дуже вѣрнопѳданными словами до М. П. Погодина (такъ письма, якъ и биогр. подробицѣ въ Письмахъ къ М. П. П-ину, III). Перве зъ нихъ писане: Leor. 23. febr. 1837: Clarissime Domine! Libri quibus bibliothecam Basilianorum leopoliensium ditare dignatus es, non ita diu adstituti sunt. Summas quas possum nomine totius conventus gratias Tibi, vir clarissime, refero. Exstruxisti Tibi in bibliotheca nostra monumentum aere perennius, quod nulla oblivione delebitur, de omnium temporum edacitate triumphabit. Hic tuus erga filios Divi Basilii favor, hic animus propensus, nostris imis (!) infixus manebit medullis, perpetuique manebimus Tui debitores. Locum non ultimum occupabit nomen Tuum in serie virorum in rempublicam literariam meritis conspicuorum, doctrina et scientia illustrium, uti celebris Joannis Orlay, Basilii Kukolnik, Lodi (П. Лодія) etc., qui pie defunctum Modestum Hryniewiecki († 1823) nostratium antesignanum sua amicitia dignum judicantes, cum eodem familiaritatem et consuetudinem per litteras foverunt, atque non secus ac Tu, vir clarissime, doctrinae et eruditionis nostris in oris juvandae causa, variis libris bibliothecam nostram auxerunt. Insigni Tua benevolentia adeo animum meum devinxisti, ut ingratus moriar, nisi, quacunq̄ occasione licet, observantissimam Tibi mentem adhibuero. Clarissimae dominationis

vestrae hummillimus exorator, Barlaamus Kompaniewicz, basilita. Друге письмо писане: Leop. 14. aug. n. s. 1839: Clarissime, multum aestimande domine! Litteras peramoenas Clarissimi domini ad 27. jul. sub die 5. aug. (такъ довго йшовъ листъ) a. c. gratus recepi. Etsi praesenti tempore multis curis me distractum esse fateri cogar, non intermitam tamen perquirere antiquissimas Leopoli et Cracoviae editiones et manuscripta, etsi talia apud bibliopolas non praeveniantur (отже въ бібліотекахъ, або зъ частныхъ рукъ). Nuperrime acquisivi desideratum manuscriptum Viri Dei Ефрема Сирина 120 поученій къ Братіямъ, quodque terminatur Vita s. Onuphrii, celeberrimae eremitae (отже власнôсть которогось василіянського монастиря!) — relinquo posterioribus litteris caetera (!), istud solum additurus, quod tam illud manuscriptum s. Ephremi, quam reliqua nefors acquirenda, per notum in Brody mercatorem Hartenstein*) transmittendi certior mihi videatur facilitas. Id quoque haud praetermittendum censeo: N. B. Pulcherrimum manuscriptum ruthenum sub Tit. Acta Apostolorum deprehendi in monasterio nostro Lavroviensi (ubi et Leo princeps sepultus est, scriptum in Moldavia въ монастирѣ путеньскомъ, Року... (рôкъ сей, кирилицею, подае К. зовсѣмъ хибно; слово „року“ вм. „года“

---

*) Отъ-куды дѣвались нашій старій выдана и рукописи!... Не згадуемо вже „дѣяльности“ Зубрыцкаго, але зъ дуже поважанихъ устъ (очевидця) знаємо, що греч.-руска граматыка „Адельфотесъ“ (выдана 1591-ого р, у Львовѣ, „в друкарни братской“, м. 8°), котра ще до не да вна була въ Ставропигіѣ, нынѣ вже десь „заподѣлась“. Лебединный спѣвъ еи оставсь въ описѣ о. О. Лепкого, въ „Сборнику Матицъ“ 1871, стр. 35—48. Такъ само заподѣлась „Львовска Лѣтопись“, правдивый нашъ скорбъ историчный, и пр. и пр. Добре бъ знати, якъ стоять нынѣ дѣло зъ рукописями нашихъ василіянскихъ монастирѣвъ та зъ тыми присланными зъ Россіи книгами.

вказує або по́зний часъ, або по́знѣйшу дописку), — *quaeritur modo: quisnam est iste annus, et cui correspondent aerae christianae? Permaneo interim cum debito cultu, Clarissimi Domini Domini humillimus orator P. Barlaamus Kompaniewicz, basilita.* — Погодинъ бувъ 1835-ого року у Львовѣ и заходивъ до св.-онуфрейского монастыря; цѣкава рѣчь, хто на пр. поносивъ кошты пересылки, и до кого, и якій на се приходили грошѣ? Що значить таке „caetera“, та „N. B.“, — не тяжко догадатись, а и сей вѣрнопреданный стиль такожъ бувъ щось вартъ; цѣкаві бы були ще й дальшій письма К-а до Погодина, але сї вже не видані. — Сей самый василіанинъ Компаневичъ (урод. 1779, † 1858), згадує въ одной дробнѣй историчнѣй замѣтцѣ, помѣщенѣй въ „Czasop. księgozb. Ossol.“ 1834 (якъ разъ теперъ не могли мы добути; сей рочникъ є тѣлько въ библ. Оссол.; вызыченный; порѣвн. „Письма къ П.“ III, 535), що въ его молодости посѣтили св.-онуфрейскій монастырь якійсь россійскій ученій, присланій ект.-петербурскою академією наукъ, та що они розшытували настоятеля проф. Гриневецкого о древнихъ рускихъ достопамятностяхъ у Львовѣ.*) Що-жь до нашихъ ученыхъ, (у горскихъ Русинѣвъ), згаданныхъ въ першѣмъ письмѣ Компаневича, то первый зъ нихъ, Орлай, уродивъ ся 1770-ого р.,

---

*) Що до Компаневича, взглядно-жь до дѣяльности галицко-рускихъ науковыхъ кружкѣвъ у Львовѣ (1838), важнѣйше слѣдуючій слова Б. А. Дѣдицкого (Сборникъ Матицѣ, 1886, IV, 229, „Сочиненія А. С. Петрушевича“): „Русскія историческіи книги получаль (Петрушевичъ) тогда изъ библіотеки Д. Зубрыцкого, а старопечатныи славянскіи книги и рукописи изъ монастырской библіотеки св. Онуфрія во Львовѣ, черезъ посредство тогдашнего ученого монаха В. Компаневича“. Що и Головацкій заходивъ до св. онуфрейского монастыря, доказує помѣщена нимъ въ „Русалцѣ“: „Вѣдомѣсть о рукоп... въ книжници монаст. св. О. у Львовѣ“.

а вмеръ въ Одессѣ, 15-ого лютого 1829; бувъ „дѣств. ет. совѣтникомъ, гоф-медикомъ, директоромъ ришельевского лица, магистромъ свободныхъ наукъ, дромъ фил. и мед., членомъ ученыхъ товариствъ“, и пр.; Кукольникъ (1767—1821) бувъ „проф. замостьского лица, потомъ въ педагог. институтѣ и школѣ правовѣденія, проректоромъ нѣжинского лица“; Лодій († яко д. ст. сов. 1829), перейшовъ до Россіи 1803-ого р. и бувъ въ С.-Петербурзѣ: проф. въ педагогичнѣмъ институтѣ, директ. коммечерского училища, а ѡдъ 1819-ого р. профессоромъ сиб. университета. О всѣхъ нихъ можна-бъ найти докладнѣйшія подробности въ російскихъ биографичныхъ словаряхъ.

Яко примѣръ тодѣшнихъ поглядѡвъ Русинѡвъ на ихъ ѡдношеня въ Австріи, и ихъ поглядѡвъ на своихъ наиблизшихъ сусѣдѡвъ, наводимо ще слова класичного свѣдка, згаданого дра Орлая. Виравдѣ его статіи: „о Карпато-россахъ“, помѣщенои въ „Сѣверномъ Вѣстникѣ“ (1804) не могли мѣ дѡстати*), за те-жь находятъ ся въ бібліотецѣ Н. Дому „Записки и труды моск. общ. ист. и древ. росс.“, (Москва, 1826, ч. III, кн. I), де на стр. 220—8. помѣщена статья того-жь Орлая о „югозападной Россіи“, а властиво о австрійскихъ Русинахъ. Отъ его слова: „Та часть пространнѣйшого нашего отечества, обитаемая и поднесъ рускимъ народомъ, говорящимъ *кіевскимъ рускимъ* нарѣчіемъ, угнетаема была наперемѣнно то Поляками за Вислою жившими, то Уграми“ (ту додає авторъ въ примѣтцѣ: „Угры — то

---

*) Въ библ. „Н. Дому“ находятъ ся тѡлько части V, VI и VII (1805) сего вѣстника; цѣкаве, що дѡстались они тамъ „изъ книгъ Іоанна Недѣльского, питомца к. к (кес-кор) конвикта, Віенна, 1827“ (написано на бѣлѡмъ листку передъ заголовкомъ, да в нымъ почеркомъ; сигнатура: IV, 7921, В.) Цѣкавый се слѣдъ, якъ росс. выданя проникали не тѡлько до Львова, але и до „Віенны“.

есть: у горъ жившіе, или горцы“, а Полякамъ закидае, що Угрѣвъ Нестора помѣшали зъ назвою рыбы: „венгоршъ“, wegorz)... „Наконецъ Поляки, успѣвъ покорить ее себѣ, употребили все средства, чтобы православное вѣроисповѣданіе уничтожить и водворить въ оныхъ областяхъ власть папъ римскихъ. Первый былъ езуитъ Поссевинъ, который подалъ проектъ о соединеніи грекокатолическихъ (!) церквей съ римскими, что и произвело извѣстную намъ нынѣ унию (unіo), или соединеніе. Второй былъ князь Сапѣга, который въ 1717. году подалъ на варшавскомъ сеймѣ проектъ объ уничтоженіи грекороссійскаго исповѣданія, и который имѣю честь при семъ представить въ копіи на польскомъ языкѣ“ (чи надрукували его, не знаемо). „Послѣ таковыхъ немовѣрныхъ и неслыханныхъ притѣсненій обитавшее тамъ руское дворянство скоро, измѣнивъ народу, отпало отъ православія. Сія часть Россіи до такой степени упущена изъ виду рускими писателями, что они ее нерѣдко описывали, да и до нынѣ описываютъ подъ именемъ Польщи“ (робить сей закидъ на пр. Вантышъ-Каменскому, и „даже новѣйшимъ географіямъ, статистикамъ.. по южной Россіи“, котрѣ, „весьма много ошибаются, наполняя Русію болѣе Поляками, нежели природными ея жителями рускими“). Поручивши ще деякі подрѣбности, кѣнчить: „Все сіи обстоятельства, будучи достойны вниманія всякаго благонамѣреннаго Русина, доказываютъ необходимость вникать въ дѣла южной Россіи со всевозможнымъ тцаніемъ: что наипаче предлежитъ сдѣлать гг. членамъ историческаго общества, и дабы можно было достигнуть въ преднамѣренномъ успѣха, должно имѣть непосредственныя сношенія съ выше означенными мѣстами“.

Не бувъ нашъ угрорусъ *) Орлай нѣ историкомъ, нѣ

*) Якъ угорскій Русины придались и въ Галичинѣ (по 1772), о сѣмъ згадуе Головацкій (Перв движ., 87): „Они дали намъ

филологомъ, се правда; але мимо того, а радше — власне для того може намъ послужити вѣрнымъ примѣромъ поглядѣвъ тогдашнихъ Русинѣвъ, поглядѣвъ высказаныхъ тымъ свободнѣйше, що за границею. Слова его заслугують зъ многихъ причинъ на увагу. Попередъ всего важне и цѣкаве те, що языкъ галицкихъ и угорскихъ Русинѣвъ называе ѓнъ: кїевскимъ рускимъ нарѣчіемъ; може бути, що Орлай поклавъ ту акцентъ на Кїївъ головно въ противствленю до Москвы („высокое московское произношеніе“), але се певно, що пишучи наведенї слова мавъ на мысли однаковѣсть языка на всѣй южнѣй Руси, и назвавъ сей южнорускїй языкъ пѣсля центра сеи Руси — Кїїва. Видно, що сї рѣжницѣ мѣжь

первыхъ ученыхъ настоятелей въ семинаріи (Самуилъ Волканъ, Бачинскїй и др.) и первыхъ профессоровъ на рускомъ языкѣ“. Якъ епископъ Л. Шептицкїй вже 1773. порозумѣваеъ зъ рускимъ епископомъ мукачѣвскимъ, — гл. М а л и н о в с к і й, Kirchen- u. Staats-Satzungen, стр. 302. Якъ Россїя „выписувала“ собѣ австрїйскихъ ученыхъ Словянъ вже въ XVIII. ст, о тѣмъ находимо кѣлька даныхъ у Веселовского — Западное вліаніе въ новой русской литературѣ: „Наконецъ и о народномъ образованїи стали заботиться только тогда, когда Іосифъ II (въ Австрїи) поставилъ его на первый планъ, и, чтобъ дать русскому крестьянину или мѣщанину школы, выписали казеннымъ способомъ изъ Венгріи Серба Янковича“ (стр. 51); якимъ способомъ були выписанї Орлай и др. угорскї Русины — не знаемо. „Извѣстно, что Петръ В. разчитывалъ на Славянъ (особенно Чеховъ), какъ на естественныхъ посредниковъ въ передачѣ къ намъ западной образованности; въ Прагѣ неразъ набирали для Россїи актеровъ, заказывали ученые переводы, посылали туда молодежь учиться. Одинъ изъ посланныхъ такимъ образомъ людей, сынъ Козловскаго помѣщика Максимъ Суворовъ, проведя сначала пять лѣтъ въ Австрїи, отправился въ 1724. г. въ Сербїю, гдѣ выступилъ энергическимъ распространителемъ народнаго образованїа и литературы“; там же, стр. 36—7, на пѣдставѣ: Н. Попова, Къ вопросу о реформѣ В. Караджича; Веселовскїй подае въ загалѣ богату литературу предмету.

українськими а австро-руськими піднарѣчіями южноруського язика, на якї теперъ дехто радо вказує, не видались Орлаєви такъ надто великими: якъ же бы мѳгъ бувъ инакше писати, що въ Галичинѣ говорять „кїєвськимъ нарѣчіємъ“? А вже-жъ помимо всѣхъ незаперечимихъ симпатїй его до „пространнїйшого отечества“ и до „грекоросїйського исповѣданїя“, симпатїй, выкликанихъ зовсѣмъ природно „неимовѣрними и неслыханными притѣсненїями“, нїякъ не зможемо додивитись въ его словахъ якои небудь племѣнної або й язикової ідентифікаціи въ тепершнїмъ значѣннїю: вѣра одна, отечество („Русїя“) одно, але ту Кїївъ — тамъ Москва, зъ двома головними, рѳвнорядними нарѣчіями, хотъ и зъ однимъ церковнимъ и офіціалньнимъ язикомъ. Ту мѣсце пригадати слова, наведенї Шашкевичемъ въ „передслѳво“ до Русалки, „зъ кн. 7. извѣстїй росс. академїи“ о тѳмъ, що куплений академїєю „словарь малоросїйскїй порученъ отъ академїи господину члену оной Николаю Ивановичу Гнѣдичу, и при немъ двумъ любителямъ словесности, знающимъ малоросїйское нарѣчіє, и согласившимъ ся изъ усердїя къ общей ползѣ содѣйствовать въ семъ предпрїемлемомъ трудѣ, а именно господину Капнисту, и князю Цертелєву“. Правда, иде и ту также тѳлько о нарѣчіє, але о нарѣчіє всеи „Малой Руси“, въ ѳдрѳжненнїю: ѳдъ „Великои“, и — ѳдъ спѳльно вытвореного церковно-офіціалньного язика. Тогдѣшнїй-жъ погляды на „литературнїй“ язикъ були ѳдмѣннїй ѳдъ нашихъ: що-йно Шашкевичъ *) поста-

*) „Азбука и Abecadło“: „Literatura każdego narodu jest obrazem jego życia, jego sposobu myślenia, jego duszy. Dążnością jej jest między wszystkimi członkami całego narodu krzewić oświatę... А з другою, обса душою не przyłgnie do narodu, ze swoim głównym rozminie się celem“. „Gramatyka powinna być nie zakonodawczynią języka, lecz jego najwierniejszym obrazem; nie z gramatyki przeto uczyć się języka swego.“ „Etymologia jest tylko

вивъ для „литературы“ новѣ, ясно сформулованій провѣднѣй думки и завданя, — що-йно Пушкинъ радивъ учитись языка ђдѣ няньки.

Та хочъ и не бувъ Орлай историкомъ, а все таки добре ђнѣ тямивъ про двѣ историчнѣй даты: про унѣю, та про „projekt na zniszczenie Rusi“. Отсеѣ двѣ нимъ наведенѣй даты, якъ и доданный до нихъ коментаръ („неслыханнѣй при-тѣсненѣя“), дуже ясно вказують, якѣ и якъ сильнѣй були антагонизмы противъ давной Польщѣ; а его слова, що „дворянство“ зрадило народъ („измѣнивъ народу“), также дуже характеристичнѣй. Чи возьмемъ до рукъ збѣорники нашихъ пѣсенъ народныхъ, чи памятники историчнѣй, чи литературнѣй — все одно и те саме находимо... Думавъ бы хто, що Орлаєви случайно попавъ сей „projekt“ въ руки: нѣ! сей „проектъ“ ходивъ своего часу зъ однихъ рускихъ рукъ до другихъ, батьки дѣтемъ его показували, — маємо на се доказъ. У насъ въ рукахъ стара рукопись (удѣлена намъ ласкаво п. Франкомъ), fol., 2 картцѣ битымъ письмомъ записанѣй; въ горѣ заголовокъ: „Projectum Polonorum contra Ruthenos editum anno 1717“ („editum“ о стѣлько невѣрно, бо „проектъ“ бувъ тѣлько долученѣй до актѣвъ соймовыхъ, але не ставъ у хвалою); потѣмъ слѣдує польскѣй текстъ, а при кѣнци лат. додатокъ: „Hoc projectum transscriptum est ex apographo archivi Ecclesiae cathedralis gr. cath. Praemisiensis, 1788 anno, per Simeonem Sklepkievicz, alumnium Seminarii generalis Leopoliensis, in domo praesbiteriali protunc existentem Praemisiae“. Мабуть не одинѣ тѣльки Склепкевичъ ђдписавъ собѣ сей проектъ, а ђдписавши — певно не самъ тѣлько его читавъ *).

przedmiotem niewielu filologów, a dla ich widoków narzucać milionom narodu trudności, zdaje się być niesłusznym“. Отее слова М. Шашкевича (1836), не якого небудь „фонетика-какографа“.

*) Сей проектъ у насъ звѣстнѣй, и бувъ также печатанѣй

Не входимо вже въ автентичність сего проєкту; о скільки знаємо — ніхто зъ польскои стороны сеи автентичности не перечивъ, (близшу вѣдомость о томъ гл. *Helfert, Russland und die katholische Kirche in Polen*,*) *Wien 1867, 154 s.*; *Малиновскій* въ передмовѣ до „*Annales ecclesiae ruthenae*“ *Гарасевича*, стор. IV-та, нотка; *Качала*, *Polityka Polaków względem Rusi*). Впрочѣмъ одна точка сего проєкту (8-а) сталась справдѣ ухвалою: 1764-ого р. постановлено, що сыны рускихъ духовныхъ не-шляхты (православнїи и униты!), котрїи не будутъ также духовными и не впишуться до нѣякого цеху мѣйского, вертають въ подданство; „*dopiero w r. 1792. zniesiono tę brzydką ustawę*“ — додає одъ себе *Змартвыхвстанецъ о. Калинка* (*Sprawa ruska*

кілька разбѣвъ; мѣжь прочимъ гл. „*Widok przemosy*“ *Бродовича*, ч. II., стр. 95. Цѣкавый конецъ его, де ясно высказана цѣль цѣлого проєкту: „*Odbierzemy najprzód Moskalom nadzieję jej (Rusi) odzyskania, potem ściśle z nami złączoną uczynimy Moskwie nieprzyjazną. Co daj Boże, amen.*“ А що „*abecadło*“ було введено *Поляками* въ часѣ „*gorliwego usiłowania rozprzestrzenienia uniji na Rusi*“ — сконстатували мы уже выше словами *Шашкевича*; (звертаємо при случаю увагу на оригинальный польскїи языкъ и стиль *Шашкевича*, зъ которого ясно выходитъ, що пишучи по польски — онъ зовѣмъ по руски мысливъ)

*) *Helfert* пише вправдѣ зъ католицкого становиска, ало онъ, зарбно якъ и *Качала* узглядняють по при томъ пытанїи національнїи, политичнїи и соціалнїи; больше на церковнїи справы звертає увагу *Пелешъ*, *Gesch. der Union*. Иншїи монографїи и жерела, дотычачїи исторїи нашої церкви, поданїи въ наведеныхъ монографїяхъ; дуже жаль, що доси все ще за мало узгляднено соціалнїи и политичнїи мотивы, руководившїи всѣми сими рѣжnymi чинниками, що коло униї на Руси заходились: хто и для чого выступавъ при томъ? Новѣйшїи розслѣды историкѣвъ працюючихъ надъ исторїєю реформацїи въ Польщи доказують, що по при всѣй завязтїи полемицѣ чисто-религїйнѣи, ходило властиво о дуже глубоко вкорѣненїи справы политичнїи и суспѣльнїи.

na sejmie czteroletnim, we Lwowie 1884, стор. 33, нотка 2-а). Але се певне, що проєкт сей є продуктомъ XVIII-ого ст., та що оснований ѓнъ, якъ се майже зъ кожного слова его пѳзнати, на щоденнѳй дѳйстнѳй практицѳ если не всеи, то бодай далеко переважнои части польскои шляхты, осѳвшои на роздарованыхъ ѳй, а нѳ, то й силою взятыхъ рускихъ земляхъ. Яко такій, характеризує ѓнъ дуже добре не тѳлько погляды тогдашнихъ польско-католицкихъ политикѳвъ, але кидає такожь свѳтло на терренъ, на котрѳмъ сї политики бажали заходитись. Вже самъ заголовокъ его важный: *projekt na zniszczenie Rusi zjednoczonej* — а въ точцѳ другѳй читаємо: „szlachta ruskiego obrzd ku, chociaż zостаjaca w unii, a tѳm bardziej schyzmatycey...“; бачимо отже, що въ практицѳ не розрѳжнювано такъ надто унii ѳдъ схизмы, та що по не зовѳмъ вдалыхъ пробахъ зъ унiiю, при що разъ то бѳльшѳючѳй могучости православної Москвы — хоплено ся по-просту нищєня „*obrzd ku ruskiego*“ (не „грецкогѳ“), щобы вже разъ осягнути розповсюдненє потрѳбнои для „*zobopѳlnej miѳoci i jedności*“ „*religii rzym-sko-katolickiej*“. А нѳ однои суспѳльнои верствы на Руси не обминає сей проєктъ, але попередъ всего радить (точка 1-а), жити зъ Московою въ згодѳ,*) бо тодѳ: Moskwa bѳdac

---

*) Тои самои „згѳдливои“ политики трималась шляхта польска также въ ѳдношеняхъ зъ Турцiєю, и разъ-вразъ зобовязувалась трактатами карати козакѳвъ за ихъ „незгѳдливi“ напады на Татаръ (на пр. 1617), хочъ се зовѳмъ не здержує польскихъ историкѳвъ плєсти передъ Европою нѳсенѳтницѳ о „*przedmurzu Chrzecijastwa*“; „нашi предки“, пише гетманъ Жолкевскiй до короля (1620), „дуже стереглись вѳйны зъ Турками, и я также бувъ и в тои самои думки“ (*Liske, Der turkisch-polnische Feldzug im Jahre 1620*, стор. 12). Продуктомъ сей згѳдливои политики бувъ андрусѳвскiй договоръ (1667), котрымъ роздерто южну Русь на два, а потѳмъ на три кусѳ (для красной... цивилизациi): одинъ кусєнь дѳставєь Польци, другiй Россiѳ, тре-

nam przyjazną... naszych kroków uważać nie będzie; ...że zaś lud ukraiński, podolski i wołyński, przy swojej obstajac wierze, gotów podjąć rebelliją, w takowych przypadkach, jeżeli łatwo wyzabić nie będzie można... odzłować powinna rzeczpospolita tej szkody — wszystkich takowych zelantów Tatarom oddać na usługi, prędko ich jak swoich schwytać, a kraj pozostały ludem polskim i mazowieckim osadzić (1717!); ani tu sądzić należy, żeby Moskwa za Rusnakami, kiedy już unitami zostaną, miała się interesować;*) wiedzieć bowiem potrzeba, że unitów w większej mają jak nas nienawiści, i radzi by ich za odstąpienie schyzmy w największem widzieć nieszczęściu“. *Мабуць дуже дивній думки мусѣли родитись въ души згаданого повыше Склепкевича, коли переписувавъ собѣ сей проектъ... Поминаємо вже заборону (точка 10.) „chłopskim synom“ „uczyć się po szkołach przy cerkwiach będących“, — утримуване поцѣвъ въ убожествѣ и „агеу нам potrzebnej ciemności“ и пр. Чижь треба було „москвофильскихъ“ агентѣвъ? чижь могло наше духовенство шанувати таку унію?*

Свою статью „о югозападной Россіи“ писавъ Орлай що-йно 1826-ого р., але супротивъ высше наведеного не потребуемо мабуць додавати, що слова его можемо смѣло однести и до кѣнца XVIII. ст., та що мабуць не богато одмѣннымъ духомъ проникнута була и его статья зъ 1804-ого

тій Турціѣ, а въ серединѣ ще й полишено неутральный пасъ, назначеный на вѣковѣчну пустыню...

*) За схизматиками Москва упоминалась, и то дуже успешно; такъ на пр. царь Петро В., царица Елисавета (Пелешь, I. с. II; 491 ss.), а заходы Москвы попирали мѣжь прочимъ князь Чарторыйскій, „Anhänger der russischen Politik“. А хто-жь мавъ за unitами упомнутись?

р. „о Карпато-Россахъ“; если-жь 1826-ого р. Орлай звернувь увагу на потребу „непосредственныхъ сношеній съ выше означенными мѣстами“ — то вже 1835-ого р. бачимо *Погодина* у Львовѣ, — бачимо его въ монастыри св. Онуфрія.

Але можна бы сказати, що Орлай писавъ свою статью бѣльше зъ наслуху, або що-йно переймившись въ Россіѣ такимъ духомъ. Для того покличемось ще на одного класичного свѣдка, Теодозія Бродовича, котрого записки п. з. „*Widok przemoey na słabą niewinność srodze wywartej roku 1789*“ выпечатавъ Я. Головацкій, у Львовѣ, ч. I 1861, ч. II 1862, пѣсля рукописи зъ архиву гр. кат. львѣвской митрополичей капитулы; ч. I-а подае текстъ, въ ч. II-ой мѣстять ся акты. Авторъ сихъ дуже цѣкавыхъ и важныхъ записокъ бувъ архипресвитеромъ луцкой капитулы (унитской), а се, що описавъ, бачивъ власными очима; впрочѣмъ каже Головацкій въ „предисловію“, що ще и за его часу „наши отцы и дѣды изъ пограничія Волыня и Подоля повѣствовали намъ многія данія изъ тѣхъ происшествій“. Правда, Галичина належала вже ѳдъ 1772-ого р. до Австріи — але се, щѣ дѣялось въ непосредно граничачихъ зъ нею земляхъ рускихъ (належавшихъ ажъ до 1793, зглядно — 1795-ого р. до Польщѣ), характеризуе заразомъ и галицкій ѳдносины, бо хочъ въ Галичинѣ рѣчь-посполита не мала вже давной силы, за то лишилась була по нѣй воля — та ще и силу Австрія не ѳдразу нагнула; впрочѣмъ належали галицкій епископства тодѣ ще до кѣвской митрополии, а моральне и матеріяльне положене галицкого чи волынського або й подѣльського духовенства не богато рѣжнилось, не гово-рячи вже о ѳдносинахъ сего духовенства до бутной польской шляхты. Записки свои назначивъ Бродовичъ для „*W. JX. Narasiewicza, oficyna we Lwowie*“; доручивъ ся записки Гарасевичови по смерти брата (1803) Семенъ Бродовичъ.

Було се небавомъ по усмиреню кровавого бунту Желѣзняка и Гонты (1768—70), при чѣмъ „do schwytania hersztów i sami Moskale dopomogli“; доля духовенства была вже трохи поправилаь, — „już się zdawało, że kler ruski pewnym jest swych prerogatyw, już miłość i szacunek w obywatelstwie znajdował“. Ажъ ту, 1789-ого р. починаєсь вѣйна Россіи зъ Турцією, при чѣмъ прийшло до непорозумѣнь мѣжь доставниками збѣжа для російского вѣйска а вольнскою шляхтою. Посынались всякі поголоски на тему неприязни Польщѣ зъ Москвою. До поголосокъ долучилась отъ-яка обставина: „Od dawnych czasów markietani rossyjscy (których wiele osiadło i w tutejszych krajach pod imieniem Piliptonów) z różnemi towarami w kraj polski przyjeżdżali“; продавали они по мѣстахъ и селахъ, дворахъ, приходлахъ и корчмахъ — всяку всячину. „Położywszy to za fundament, że Moskwa zacznie swą zemstę do zamieszania kraju, dalszy uformowano wniosek, że do tej czynności swoich używa markietanów“. Почато сихъ „маркетанѣвъ“ слѣдити: щѣ продають, дѣ бувають, дѣ ночують, а коли мѣжь товарами найдено и ножѣ господарскій, покладено се за доказъ, щѣ приготовуєсь нова уманска рѣзня, така, яка власне була передъ двадцяти лѣтами. „А же циż markietani najczęściej u kapłanów noclegi mieli dla lepszego bezpieczeństwa swoich towarów, przeto wniesiono, że oni popów, a popi chłorów do podniesienia buntu namawiają“. Переполохана шляхта зѣѣхалась въ Луцку; почались нарады и приготованя. Наразъ прийшла вѣсть, щѣ о 12 миль ѣдъ Луцка, въ селѣ Невѣрковѣ, замордували двѣрскій слуги дѣдича Вылежинского, его жѣнку, и кѣлька служницъ. Помимо, щѣ громада Невѣрковска не мала въ сѣмъ дѣлѣ нѣякои участи, привидѣвсь шляхтѣ заразы хлопскій бунтъ. Напередъ звернено ся до маркетанѣвъ: почато ихъ ловити и вязнити, а небавомъ почались розслѣды й мѣжь мужиками и священниками; „gdziekolwiek

markietan jaki u kapłana lub chłopa nocował — gdziekolwiek kto z Rusinów słowo jakie z przechwałką, trzeźwy czy pijany, wymówił, gdziekolwiek kto komu jaką przestrożę czynił, — porywano ich i osadzano jednych w Łucku, drugich w Dubnie... pod ścisłą strażą wojskową, dybami ebeiązonych; szukano podejrzenia, gdzie go nie było, wyciągano na słowa osobliwie kapłanów nieuczonych, i przeciwnie tłumacząc donoszono za buntowników“. „Komisya... pięciu nieszczęśliwych więźniów w ciągu dwu niedziel na szubienicę wskazała tu w Łucku, a zaś w Dubnie trzynastu, oprócz eo w więzieniach z głodu, zimna i okropnego chłostania poginęli; dalej nastąpiły sądy kryminalne... szły pod miecz głowy sług ołtarza...“

Не можемо ту входи́ти въ розбо́ръ цѣлои сеи справы, та й не въ сѣмъ дѣло, чи, и о скѣлько були засуджені винні, чи нѣ; були невинні — то се доказъ, якъ крѣпко шляхта рѣзні і „Москвы“ боялась, якъ мало цѣнила рускихъ духовныхъ, — если одні поголоски выстарчили до такихъ засудовъ; а були обжалувані винні, (хочъ бы то́лько тымъ провинились, що высказували свои симпатіѣ до Москвы, свою неприязнь до шляхты и т. и.) — тоді мали бы мы новий доказъ въ рукахъ, що гнетъ выкликувавъ зове́мъ природні наслѣдки. Будь що будь, антагонизмъ мѣжь шляхтою а рускимъ духовенствомъ и народомъ бувъ дуже заострений, а въ долученыхъ актахъ (въ ч. II-ой) находимо на се численні доказы. На стор. 23-ой подана „kopia manifestu chłopskiego“ зъ р. 1768-ого: „Zgromadziwszy się oczywiście wojenni Kozacy z dóbr województwa braclawskiego i kijowskiego, ten solenny manifest zanoszą w niżej opisany sposób, i oto... (слѣдуютъ вычислені кривды, поношені одъ конфедератовъ барскихъ и одъ помагающихъ конфедератамъ Турковъ и Татаръ). „Na to tedy my z niewypowiedzianem

умартwieniem patrząc, musieliśmy łączyć się z wojskiem Najjaś. Imperatorowej Jej Mości całej Rossyi, jedynie dla własnych osób naszych оcalenia, by też в przyszłych naszczадках (!) наших współбрати і крвнучих засzczусаć się (защищать ся!) и пр.*) Сей „маніфестъ“ підписаний кôльканадцятьми „сотниками“, „атаманами“, „асувалами“ и „козаками“, и подаємо его яко примѣръ, що „козаки“ въ разѣ потреби ще й 1768-ого р. добре знали, зъ кимъ имъ противъ конфедератôвъ лучитись. Яко примѣръ польскои контр-агитаціи подаємо слѣдуюче порôвнане стану мужицтва „w Polsce“ — а „w Moskwie“ (въ двохъ стовпцяхъ обôчь себе, стор. 173—4): „1°. Chłopi w Polsce mają opisanie, co swoim panom odrabiać, а co odbywać powinni, а dla Króla nie nie odbywają“. „Ad 1-um. W Mo-

---

*) До поясненя питання, чи и яка була ингеренція Россіи на рухи украинского мужицтва, може послужити письмо цариці Катерины II. до кн. Потемкина, зъ дня 16 (28) мая 1791-ого р. (см. Kalinka, Polityka dworu austriackiego w sprawie konstytucyi 3. maja; w Krakowie 1873): „Къ числу таковыхъ сильныхъ мѣръ принадлежитъ исполненье секретнаго Вашего плана о воеводствахъ кievскомъ, брацлавскомъ и Подоліи. Усердіе извергнуть (иго? — помылка) единовѣрныхъ и единоплеменныхъ намъ тамошнихъ обывателей, привязанность ихъ къ Россіи и надежда, что едино съ ея помощью могутъ они избавитись отъ угнетеній имъ причиняемыхъ, удостовѣряють насъ, что при первомъ появленіи войскъ нашихъ въ томъ краѣ, они съ нами соединятся, а возобновивъ въ памяти храбрость предковъ своихъ, общею силою предупѣютъ выгнать изъ края тамошняго непріятеля. Данное отъ Насъ Вамъ именованіе великаго гетмана войскъ Нашихъ козацкихъ екатеринославскихъ и черноморскихъ послужитъ побужденіемъ и самымъ надежднымъ средствомъ (!) для всѣхъ вѣры и происхожденія російскихъ обитающихъ въ Польшѣ, собраться подъ главнымъ руководствомъ Вашимъ (!) на дѣйствія тамъ предежащія“.

skwie chłopi żadnych nie mają dni odrobnych, bo oprócz pańskich są dni osudarskie, czyli imperatorskie, które nie mają nigdy swego zamiaru, tylko jak każą i wiele, tyle odrabiają". „2°. W Polsce podatek jeden tylko chłopom nakazany, to jest kominowe..." „Ad 2-um. W Moskwie zaś od każdego chłopca, dziecka i czeladzi po rublowi do skarbu imperatorowej opłacać powinni". „3-o. W Polsce werbunek żołnierzy tylko w dobrach królewskich jest ustanowiony..." „Ad 3-um. W Moskwie zaś jak i gdzie chcą, gwałtownie biorą, przez co wszędzie tym sposobem jest nieustanny werbunek, jak w państwie cesarskim (Rzymskim; с. е. въ Австріи и Нѣмеччинѣ) z najwyższym przymuszeniem i gwałtownym braniem ludzi". „4°. Różna jest cena gorzałek w Polsce, przy różnej drogości lub taniości zboża". „Ad 4-um. W Moskwie zaś dlatego, że tylko jest gorzałka do szynku, nazywająca się osudarska, przeto w najobfitszych urodzajach zboża, najtaniej po złotych 4 garniec sprzedają*)." Шце наводимо примѣръ тогдашнихъ поголосокъ (151—6): „J. X. Instygator (унитекій) na Iwaniu mówił, że wszyscy Polacy będą schyzmatykami, gdyż już Konstantynopol odbierze od Turczyzna Moskal, a Polska nie nie zrobi".

Поминаємо вже другій „проектъ" противъ Руси (стор. 103 ss.; для „jak najprędszego zjednoczenia się obrządu ruskiego z rzymskim"), поминаємо и веѣ прочі акты дотычачій переслѣдувань руского унитекого клира. Если-жъ мы выше сказали, що у насъ о Россіѣ не могли тодѣ нічого

*) Такежъ порівняне переведене на стор. 172—3 що до стану духовенства (ruskiego), де мѣжъ прочимъ сказано, що „w Moskwie praproczyk obić kapłana pałkami może, a po obiciu w ręce na satysfakcyę bolu pocałuje i rzecze: *proszczaj batiuszka!*" Отсѣй печатаній порівняня ширивъ въ Луцку „X. Jan minister trynitarski „z okładem lat sześćdziesiąt mający... przez nienawiść jakąś przeciw Rusi powzięta" (II, 42).

не знати*), та що очи гнетенихъ зовсѣмъ природно звертались „на півночь и на вхѣдъ“, то здаєсь намъ, що вже одні высше наведені уривки ажъ надто се доказують. Якъ разъ въ тѣмъ самѣмъ часѣ, коли въ Луцку и Дубнѣ таке дѣялось, выдававъ у насъ дръ П. Лодій („народный въ російскомъ языкѣ профессоръ“) своій перекладъ зъ Баумайстера та своій „Ономастиконъ“ (1790—1). — Не можемо не навести (для характеристики тогдашнихъ антагонизмѣвъ) ще слѣдующихъ, завзятемъ проникнутыхъ слѣвъ Бродовича („Zakończenie): „Na ułumienie tej burzy (повстаня підъ Косцюшкомъ) sypią się zewsząd rossyjskie, austriackie... pruskie wojska. Krwi niewinna! nie długoś z pod ołtarza o pomstę wołała! Rozbite wojska polskie pod Maciejowicami, wzięty naczelnik w areszt, i do Petersburga zaprowadzony. Zagnani tamże po większej części oficerowie i żołnierze, Praga pod Warszawą wyrznięta, kraj cały rozebrany: *nie masz imienia, nie masz exystencyi Polaka!*“ Чи у насъ въ Галичинѣ менше було завзяте — годѣ бы сказати.

Якѣ були національні погляды Бродовича? — Свои записки пише онъ по польски, хочъ и не надто правильною польщиною (зъ слѣдами латиньского, руского и французского языкѣвъ). Але по при тѣмъ розрѣзняє онъ дуже докладно Русина ѳдъ Поляка, а не менше докладно ѳдрѣжненій: „Ru-

---

*) Знали и въ Луцку дещо о австрійскихъ унитахъ, а доказомъ сего не тѣлько те, що Бродовичъ ближе знавсь зъ Гарасевичемъ („Wielkie przymioty Wgo Pana Dobrodzieja, które wielbi odgłos powszechny, o raz te dowody łask, jakie w proźbach moich skutecznie okazywać raczyłeś“ пише Б. въ листѣ до Г-а), — але и те, що читаємо II, 48: „Czegoż unici z swoimi biskupami nie cierpią w Węgrzech? jaką na dniu szesnastym m. września 1769 biskup unit m u n k a c z y ŋ s k i Jan Bradacz poniósł obelgę od biskupa ritus latini agrienskiego Karola Esterhazego, — jaką poprzednicę jego na katedrze tejże ponosili krzywdę?“ (Въ примѣтцѣхъ розказує Б. о тѣмъ „obelg-y“ подрѣбно, 48—50).

sin“ и „Moskal, Moskwa“, хочъ зъ другої стороны зове Польщу и Русь однимъ словянскимъ народомъ. Для національныхъ поглядѣвъ Бродовича характеристичнїй отъ корнї слова (II, 50): „Wiedz o tem zjednoczony Rusinie, że w kraju *twoim* (!) od użycia praw, swobod i prerogatyw na zawsze oddalony, że próżno wysilasz się na okazanie wierności, próżno na dowód statecznego w unii wytrwania oddajesz się w niewolę, i gotów jesteś nie tylko majątek, ale i życie tracić, — nie będziesz wierzonym nigdy. Los twój z a w s z e jest smutny: *Polak* cię prześladować będzie w tem uprzedzeniu, żeś przychylny *Moskwie*, — *Moskal* toż samo uczyni z tego powodu, żeś unit, a ci sami, którzy cię w roku 1773. (по первѣмъ розборѣ Польщѣ) uwięzionego z niewoli podźwignęli, za lada podejrzeniem, jak w dzisiejszym stało się roku, więzić, męczyć cię będą, i życia pozbawią, tę tylko tobie oddając sprawiedliwość, żebyś nie z obcej, lecz z swojej domowej ginał ręki“. Говорить ту о конфликтахъ унитѣвъ зъ неунитами въ воеводствахъ кїївскѣмъ и брацлавскѣмъ, та о мордованю унитского „duchowieństwa ruskiego“ (II, 6) гайдамаками; „nieunici na mocy traktatu w roku 1778. między Rosyją a rzeszpospolitą zawartego, parochów obrządku zjednoczonego ruskiego (унитѣвъ) od parafii i funduszów cerkiewnych oddalali, a dobrowolnie ustępować niecheących *mocą komend rossyjskich* rugowali“; „napęłnione były więzienia w Berdyczowie, w Połonnem wielkiem, kapłanami pod strażą wojska rossyjskiego ściśle trzymanemi, o czem i świeża pamięć... (II, 7. 8)“. „Już tedy nie pewniejszego nad to, że między *jednym w Polsce słowackim* (= словянскимъ) narodem wrodzona jakaś trwa nienawiść (II, 51, 45)“. Впрочѣмъ и на се треба памятати, що словянска наука (исторія, филологія, етнографія) тодѣ що-йно починалась; що-йно творы Котляревского и збѣрники народныхъ пѣсень, що-йно роз-

слѣды филологичнїи — вказали цѣлу рѣжницю обохъ русскихъ нарѣчїи.

Слѣдячи за „живыми звязями и живыми антагонизмами“ приходитъ ся намъ вернути ще на хвилю до Галичины. Повыше згадали мы звязи львѣвского василиянского монастыря св. Онуфрїи зъ эмигрувавшими до Россїи Русинами; подѣбнїи звязи бачимо въ монастыряхъ: скитскѣмъ*) и крехѣвскѣмъ**). Ще за дозволомъ польского короля Собеского удавались скитскїи монахи до Москвы по запомогу, и дѣставали мабуть вже ѡдъ 1680-ого р. що 5 лѣтъ по 300 рублѣвъ, а крѣмъ того церковнїи книги и т. и. Зношенїя Скита зъ Россїєю тревали и по переходѣ Галичины пѣдъ Австрїю, ажъ до знесенїя скитского монастыря (1785), и були вѣдомї австрїйскому правительству. — Крехѣвскїи монастырь гостивъ у себе царя Петра В. пѣсля его зъѣзду зъ польскимъ ко-

---

*) О скитскѣмъ монастырѣ см. литературу подану въ „Шематизмъ“ василиянскѣмъ, выданѣмъ у Львовѣ 1867, 8°, 352; самъ „шематизмъ“ мѣститъ ся тамъ на стор. 1—34; а стор. 34—352 займає „короткїи поглядъ на монастыри и монашество руске, ѡтъ заведенїя на Руси вѣры Христовой ажъ по нынѣшнее время“; „поглядъ“ сей написанїи васил. М. Н. Коссакомъ, и подає множество дуже цѣнныхъ подробиць и сказѣвокъ до рукописныхъ монастырскихъ жерелъ. Се-жь, що powyше о скитскѣмъ монастырѣ згадуемо, дѣзналась мы зъ устъ Вп. дра Ю. Целевича, котрый помѣститъ въ сегорѣчнѣмъ „справозданїи“ львѣвской русской гимназїи о скитскѣмъ монастырѣ особну, на рукописныхъ жерелахъ оперту монографїю. — Въ приватныхъ рукахъ бачили мы цѣкаве руске письмо скитского монаха (XVIII. ст.), де мѣжь прочимъ приходитъ великоруске слово: „очень“ (дуже); языкъ сего письма въ загалѣ досыть пѣдходить до тогдѣшнѣго великоруского.

***) О крехѣвскѣмъ монастырѣ пор. брошуру Я. Головацкого: „Монастыри югозападной Россїи вообще и креховскїи монастырь“ (Спб. 1885); ся брошура въ Галичинѣ конфискована, пор. ѡ нѣй рецензїю дра Калитовского въ „Зорѣ“ (1885, ч. 8, стор. 96).

ролемъ Августомъ I. въ Равѣ рускôй (1698). Петро В. посылавъ опôсля довгій часъ въ крехôвскій монастырь всякй „подаванія“; царица Катерина присылала также що-року грошѣ и цѣлй возы зъ хлѣбомъ, рыбами, икрою, а Я. Головацкй самъ, якъ каже, бачивъ великй кади, въ котрыхъ привожено сей провантъ; возы и волы „зъ борошномъ и всякимъ добромъ“, такъ оповѣдавъ Головацкому старый ключарь монастыря ще 1883. р., „оставились, а фѣрманы вертали назадъ лише зъ батогами“. — Такихъ звязей можна-бъ на певно ôднайти и бôльше. До такихъ звязей треба ще додати и се, що довгій часъ по 3-ôмъ розборѣ Польщѣ и по прилученю Почаева до Россіи були у насъ уживанй и купованй почаѣвскй виданя церковныхъ книгъ*).

*) Для далекосягаючихъ тодѣшнѣхъ звязей Россіи цѣкаві слѣдуючй слова Helfert-а о Далматіи въ „Geschichte Oesterreichs vom Ausgange des Wiener October-Aufstandes 1848“, Prag 1870; т. II, ч. II: die Nationalitätenfrage in Oesterreich, стор. 155: „Aenliches galt von dem griechischen Clerus, dessen Ritus von Seite Venedigs (Далматія належала до мира въ Campo-formio 1797 до венецкой республики) schon wegen des Einflusses auf die stammverwandten Nachbarvölker in den türkischen Provinzen wohlbedacht geschont wurde; auch trug man Sorge, dass die für den griechisch-orientalischen Cultus benöthigten Kirchenbücher in Venedig gedruckt wurden. Unter der österreichischen Verwaltung wurde das vernachlässigt, und den griechisch-orientalischen Gemeinden Anlass gegeben nach Russland um Abhilfe zu blicken, die ihnen denn auch von dorthier bei jedem gegebenen Anlasse in freigebiger Weise zutheil wurde“. Россія прôбувала навѣтъ усадовитись въ Котарѣ (зъ йонскихъ островôвъ, 1807), и що-йно по довгихъ дипломатичныхъ торгахъ уступилась ôдтамъ. — Для доповненя сего, що Бродовичъ каже о агитаціяхъ „маркетанôвъ“ російскихъ, цѣкаве ультиматумъ, поставлене Россіѣ Турціею 1787-ого року; Турція домагалась тамъ ôдкликаня російского консуля зъ Ясъ (въ Молдавіѣ), „задля его агитацій“, и ôдкликаня російскихъ консулѣвъ зъ цѣлои Леванты (веходу), бо „порозумѣвають ся зъ бунтôвными беймъ Египту“. Якъ быстро умѣла тодѣшня

Але такі прояви між Василіянами були лише виємковій; скитській монастирь бувъ ажъ до свого знесеня православный (дисунитский); монастирь креховскій принявъ унію 1721-ого р., и десь тоді мабуть „подажня“ для него перервались. По переходѣ Галичини підъ Австрію бачимо, що Василіяне, поширані латинською ієрархією (на пр. львівскимъ лат. архієпископомъ В. Сераковскимъ), стають въ рѣшучій опозиції противъ галицко-руськихъ єпископівъ и „бѣлого“ (свѣтского) клира; що-йно при помочи австрійского правительства удалось усмирити далекосягающій претенсіѣ Василіянь, котрыхъ польско-шляхотска партія хотѣла конечно зробити своимъ орудіємъ, а 1837-ого р. бачимо міжъ Василіянами такихъ приятелівъ Погодина, якъ В. Компаневичъ.

Отся суперечка „бѣлого“ и „чорного“ духовенства мала свои важні причини, и велась не тільки на одной г а л и ц к ѳ и Руси, та й одъ давнихъ вже часівъ. Яко монахи, були Василіяне легше доступні організації и освітѣ, то-жъ и

россійска дипломатія выыскувати часъ и людей въ Польщі — се ажъ надто вѣдомо. Правда, великорускій ученій и писателѣ „наповняли“ (якъ справедливо замѣчає Орлай) южну Русь часто „болѣ поляками“, але россійске правительство, та ще за часівъ Катерины II-ои усе дуже добре вдержувало на оцѣ цѣли своєї политики. Мы вже повыше навели слова сеи царицѣ о „единоплеменнахъ и единоплеменнахъ намъ обывателяхъ“ воеводствъ кївского и брацлавского и Подѳля; „Малая Россія Лифландія и Курландія“, писала Катерина II. въ инструкціѣ кн. Вяземскому, „суть провинціи. которыя... надлежитъ легчайшими способами привести къ тому, чтобъ они *обрусѣли*, и перестали бы глядѣть какъ волки къ лѣсу“. Цѣкаво, що въ тыхъ словахъ поставлена „Малая Россія“ що до потреби обрусѣня на рѳви зъ Финляндією и Курляндією. См. Драгомановъ, „Историческая Польша и великорусская демократія“, „Украина и центры“, „Книжка, грунтъ и препятствія“ („Вольное Слово“ и „Громада“). Манифестъ ген. Тутольмина и пильні заходы коло „возсоединенія“ унитѳвъ мы вже такъже повыше згадали.

скорше перенялись католицкимъ духомъ, а беручи собѣ за взѣръ латинскій монастырѣ, стались скоро одною зъ головныхъ підпоръ униѣ. Не дивно про те, що перевысшаючи свѣтскій клиръ освѣтою и, що такъ скажемо, вправою въ службѣ церкви, почали Василияне швидко втискатись на веѣ мѣсяца высшой ерархіѣ и вдиратись въ права епископѣвъ и митрополитѣвъ, заносячи на нихъ часто жалобы й до Риму. Почали такожъ вводити латинскій обряды. (Пелешь, II, 275). Въ концѣ удалось имъ опанувати майже цѣлкомъ керму унитской церкви, а навѣть — *haben sie bei einer aus ihnen meistentheils zusammengesetzten Particularsynode in Zamość im Jahre 1720 einen Schluss gefasst, dass in Zukunft niemand zum Bisthum gelangen sollte, der nicht eher in den Basilianerorden treten und die Ordensgelübde ablegen sollte* (слова зъ поданя галицко-руского свѣтского клиру до цѣсаря, р. 1806; Малиновскій, К. u. St. S. 405—416). Опанувавши ерархію, присвоили собѣ Василияне веѣ бѣльшій церковній доходы, повлучували до своихъ монастырѣвъ лучше упосаженій церкви, навѣть катедральній (мѣжъ тыми и львѣвску св. Юра), а щобъ свѣтскій клиръ нѣякъ не мѣгъ подвигнутись зъ свого упадку, вдержували его въ крайнѣмъ невѣжествѣ (...*dass die Gessinnungen der Basilianer-Mönche unaussetzlich dahin zielen, um diese Rohheit bei dem Clerus zurückzuführen und zu erhalten, — Малиновскій, ib.*). За спорою оплатою (*Quantum titulo Seminarii*) высвячувано на свѣтскихъ духовныхъ кого попало, противъ веѣхъ принципѣвъ, а ѳдданий Василиянамъ холмскій епископъ Важинскій, говоривъ на замѣты: Всякое дыханіе да хвалить Господа... Свѣтске духовенство сталоь трохи не поддаными Василиянь: *zgroza jest wspomniéc z jaką srogością niejeden z nich (за служеныхъ свѣтскихъ духовныхъ) był karany, więziony, włóczony i poniewierany*. Зъ того потѣмъ скоро стала Россія, опираючись при „возоединенію“ унитѣвъ на

православіє (1794—6) головно на свѣтскѣмъ клирѣ (Калинка, *Sprawa ruska*, 34). До такого понижуваня и гнетеня свѣтского клиру и Русинѣвъ въ загалѣ подавало по змозѣ дуже радо руку и латинске духовенство: „*Perillustris Kosowski collegiatae zółkiewiensis canonicus anno 1756 in martio ad villam Jasliska in terra Leopoliensi coram congregata dictae villae communitate non erubuit proferre: Co Rusin to pies i psia wiara*“. Иншій патеръ, потягнений до одвѣчальности за зневагу руской процессіѣ (въ Жовквѣ) ѡдповѣвъ: *Fateor... quod malim potius aspicere canes, quam istos canalias Ruthenos*; латинскій ксеенды утворили собѣ були навѣтъ осѣбну приповѣдку: *Pan Bóg stworzył popa dla chłopa, a plebana dla pana*, — и т. д. (Малиновскій, 313—314). Окрѣмъ того посынались заразь по прилученю Галичины до Австріѣ доносы до правительства на рускій клиръ (1775-ого р. арциб. львѣвского Сераковского, покровителя Василянъ: *susepit iter Viennam ...denigrando Ruthenos, acsi ad schisma et Russicum imperium transilire vellent*: Гарасевичъ, I. с. 569, Малиновскій, 409).

Приходить ся спытати: що-жь ще мали Русины перетерпѣти, щобъ зовсѣмъ обрыдиди собѣ унию и Польшу? — чи-жь дивно, що рускій клиръ такъ щиро вдячный бувъ Австріѣ, котра его взяла въ оборону, освѣчувала, зрѣвнала права обохъ обрядѣвъ...? Чи дивно, „*że w zetknięciu z wojskiem rossyjskim chłop ukraienny nabierał śmiałości, i bywało, że tu i owdzie, upiwszy się, odgrażał się po dawnemu na Lachów i żydów*“? — „*nie brakowało też czerńców, którzy... po wszystkie czasy w tamtych stronach kręcili się*“. Послѣдній польскій король Станиславъ Августъ Понятовскій остерѣгавъ 6. падолиста 1788-ого р. въ соймѣ: „*że łatwo w razie wojny z Moskwą znaleźć możemy we własnych poddanych najsroźszego nieprzyjaciela*“; „*bo lud tutejszy*“, писавъ до сойму 26. сѣчня 1789-ого р. Щастный По-

тоцкій, „polityką pruską upoić się nieda, by miał przeci w Rossyi coś czynić“. Въ маргѣ 1789. пише тойже король до свого посла въ Петербурѣ: Mówiłem wczoraj Ambadorowi (россійскому), że najessencyonalniejsza i najnaglejsza jest rzecz, aby jakimkolwiek sposobem wywołać z kraju naszego tych włóczących się czerńców, którzy to z Wołoszczyzny i Moskwy przychodząc w kraj nasz... fałszywe wieści i fałszywe nawet jakieś papiery czyli ukazy rozsiewają, tak właśnie, jak przed 20 laty czynili (передъ уманскою рѣзнею). Та на що впрочѣмъ и „черцѣвъ“ було треба, коли правительство польске, зъ страху передъ Россією, терпѣло, щобы православній церкви въ Польци оставали подъ начальствомъ петербурского синоду, та щобы въ сихъ церквахъ молено ся за Катерину II. та за ея вѣйска, воюючій тодѣ зъ Турцією? Нашъ поглядъ на тодѣшне настроене южнои Руси, на тодѣшній „живій звязи и антагонизмы“, кѣнчимо словами зъ иншого рапорту Щастного Потоцкокого: „Dzisiaj, cokolwiek byśmy uczynili, *Ruś zawsze stanie za Moskwą, i choćby po wojnie przy nas została, to chyba pustynią*“ (Калинка, Sejm czteroletni. I, 335—362). — А причина сего? поспытаємо... Нехай самі Ляхи ѳдповѣдають*).

*) Окромъ ученои експедиціѣ, заходили до Львова, въ першомъ десятку нашего столѣтя, такожъ и вѣйска рѣссійскій (1809-ого р., спомагаючи Наполеона и Полякѣвъ противъ Австріѣ); дуже величаво обходили Россіяне у Львовѣ именины царя Александра I-ого, 11-ого вересня: Abends war in dem schön erleuchteten Schauspielhause französisches Schauspiel mit Ballet („Lemberger k. k. priv. Intelligenzblatt“ 1809, ч. 74); Россіяне опустили Львѣвъ 14. грудня 1809, а за помѣчь Наполеонови мусѣла имъ Австрія ѳдати Тернопѣльскій округъ. Зъ того ѳдступленя корыстала польска шляхта сего округа, и порозумѣвшись зъ рѣссійскими чиновниками, выдерла (eriperet) мужикамъ чи-мало поля (Гарасевичъ, 872; tali ratione Poloni et Magno-Russi conspirarent, quatenus nationalitas ruthena opprime. etur...). Денись Зубрицкій бувъ 1809-ого

IV. Мы зазначили вже повыше рефлексъ такихъ симпатій для „Россій“ на „россійчину“ П. Лодія. Щобъ означити докладнѣйше значѣне сего рефлексу, значѣне *зовсьмъ бѣдмьне* бѣдъ темерѣшнаго „объединенія“, кпнемо ще коротко окомъ на розвѣй книжного языка на Русь.

Що се таке: „Русь“, щѣ „рускій“ або „россійскій“ языкъ, — якъ сей языкъ змѣнявъ ся? Вопреки всѣмъ доказамъ „антинорманистѣвъ“, и поминаючи вже многі инші важні доказы, опираемось на *ясныхъ* словахъ лѣтописи: „Идоша за море къ Варягомъ, къ *Руси*, *сице* бо ся зваху (impf.) *тыи* Варязи — Русь, яко се друзіи (Варязи) зовутся (pгаes.) Свое, друзіи же Урмане, Англяне, друзіи Гѣте, такъ и си. Рѣша Руси Чюдь, Словѣни и Кривичи...“ Щѣ лѣтопись не уважае „Руси“ туземною — се-жъ ажъ надто ясне! Щѣ лѣтописецъ уважавъ Русь не тѣлько нетуземною, але и неславянскою, на се вказують его слова про Славянъ (въ загалѣ): Словяне подунайскій, и Морава, и Чехи, и Ляхи и Поляне, „яже *нынѣ* зовомая *Русь*“. Зъ сихъ слѣвъ бачимо, щѣ словянске племя Полянъ приймало зъ часомъ назву „Русь“. Не наше дѣло шукати сей Руси чи то на сканди-

---

р. „секретаремъ временного войскового правительства подъ егидою Наполеона В.“, и тодѣ мабуть навчивсь „основно“ по російски („Слово“, 1863, чч. 9—12). У Впр. о крил. А. С. Петрушовича бачили мы збѣрникъ поезій Державина п з. „Лира Д-а“, мабуть зъ 1825-ого р., зъ польскими перекладами (обѣчъ) и зъ стампизією и пѣдписомъ Зубрицкого; зъ сего-то збѣрника перепечатавъ Зубрицкій у Львовѣ 1829-ого р. оду Державина „Богъ“. Дѣдицкій впевняе, щѣ ся ода дуже подобалась въ семинаріи. Пѣдчасъ польского повстанія 1830/1 велись у Львовѣ и въ Вѣдни завзяті споры мѣжь питомцями, прихильниками повстанія а — Россій, а сї споры були часто дуже вже завзяті. — Н. Устіянович оповѣдавъ менѣ, щѣ его товаришь Шенедѣй вже въ семинаріи знавъ и спѣвавъ московскій пѣсенѣ; сей Шенедѣй бувъ такожь сусѣдомъ и другомъ мого батька; бувъ бнѣ завзятымъ Русиномъ.

навскôмъ пôвостровѣ, чи на Литвѣ, чи надъ верхнюю Волгою; може бути, що лѣтописецъ справдѣ помыляєсь, называючи въ своѣй „гипотезѣ“ (чимъ еѣ справедливо уважає Щегловъ: „Первыя страницы русской исторiи“, Ж. М. Н. II.) Русь — Варягами. Мы констатуємо тôлько, що вже передъ 900 лѣтами уважали на „Руси“ назву Русь чужою, прибраною, нетуземною, несловянскою. Греки приложили сю назву скоро до цѣлои „рускои“ державы, зложенои зъ многихъ неоднакихъ племенъ, словянскихъ и несловянскихъ, а коли „Русь“ приймила ôдъ Византiѣ христiянску вѣру, а ôдъ балканскихъ Словянъ словянскiй церковнiй книги (гл. Будиловичъ, О греко-словянскои дѣятельности Кир. и Мее., 70—73), то назва „Русь“ стала не тôлько назвою державы, але и назвою вѣры; звертаємо ще увагу на титулятуру митрополитôвъ: всеи Руси. Нема нѣ найменшой пôдставы уважати назву „Русь“ дѣйственною назвою якого небудь туземного, словянского, „русского“ народа; тôлько державный и церковный характеръ сеи назвы може намъ пояснити, чому Гуцуль або Бойко скаже: я Гуцуль, Бойко, а *вѣры* — *рускои*.

Занесенный на „Русь“ словянскiй языкъ церковныхъ книгъ почавъ скоро змѣнитись пôдъ впливомъ мѣсцевого выговору якъ на полудни, такъ и на пôвночи. Зъ одной стороны змѣнявсь лексикальный матерiаль, але ся змѣнашла дуже поволи; першiй нашi письменники и учитель были — ôдъ Византiѣ, а по друге — нелегко було замѣнити якъ небудь лексикальный матерiаль выробленого церковного языка; также и повага сего языка яко церковного не позволяла профанувати его змѣнами. За те-жь зъ другой стороны сталась вымова сего языка дуже скоро чисто мѣсцевою. И такъ писано, а навѣтъ говорено на пôвночи и на полудни однимъ языкомъ, але вымовлювано его неоднаково. Довгiй часъ нѣхто и не подумавъ вводити народнi нарѣчiя до пись-

менства; ще 1730-ого р. отъ що говорить Тредьяковскій (уродженый въ Астраханѣ): „Языкъ славянскій въ нынѣшнемъ вѣкѣ очень темень и многіе его не разумѣють; онъ жестоко моимъ ушамъ слышится, хотя прежде сего не только я имъ писывалъ, но и разговаривалъ, за что прошу прощенья у всѣхъ, при которыхъ съ моимъ глупословіемъ хотѣлъ себя показывать особымъ славенскимъ рѣчеточцемъ“. Галичанинъ Иванъ зъ Вишнѣ отъ якъ характеризуетъ односини церковного языка до „простого“ (ок. 1600): „Евангелія и апостола въ церкви на литургіи простымъ языкомъ не выворачайте; по литургіи же, для вырозумѣня людского по-просто толкуйте и выкладывайте; книги церковныи всѣ и уставы словенскимъ языкомъ друкуйте; сказую бо вамъ тайну великую, яко дьяволъ толикую зависть имаеть на словенскій языкъ же ледво живѣ отъ гнѣва“ (ишло ту о борбу зъ униєю и католицизмомъ). Послѣдній боронитель „словянского“ языка въ російскій литературѣ (Шишковъ, 1804) отъ що каже: „Если словенскій языкъ отдѣлѣтъ отъ російскаго, то изъ чего же сей послѣдній состояти будетъ? развѣ изъ однихъ татарскихъ словъ да изъ площаднихъ и низкихъ?“ — Наведеніи одъзывы доволѣ характеризують погляды на „словенскій“ та „словеноросійскій“ языкъ, а наведеніи напоследѣ слова Шихова доказують, якъ довго сей языкъ мавъ своихъ щирыхъ прихильникѣвъ. (См. Галаховъ, Исторія русской литературы).

Зваживши, що головный городъ землѣ Полянъ Кіѣвъ бувъ заразомъ столицою „рускои“ державы, — зваживши, що лѣтописецъ односить назву „Русь“ попередъ всего до Полянъ, можемо допустити, що зъ разу панувала въ нашомъ книжнѣмъ языкѣ вымова полуденна, полуденной „Руси“. Коли-жъ опѣсля полуденну Русь укрыли загоны татарскій, беруть перевагу вымова, а по части и языкъ, бѣлои, литовскои Руси. Сей впливъ бѣлои Руси проявляеть вже въ пра-

Перву строго централистичну організацію цѣлої по л у ч е н о ї „рускої“ державѣ давъ царь Петро В.; на мѣсце царства „московского“, на мѣсце „великои“ и „малои“ Руси — стає получена „россійска имперія“, „Россія“. Столицею „Россиі“ стає нѣ золотоверхый Кіѣвъ, нѣ бѣлокаменная Москва, але новозбудований Петербургъ. А при сѣмъ дѣлѣ реформы и централизаціи берутъ дуже дѣяльну участь якъ разъ полуденній Русины, помѣчники Петра В., учителѣ невѣжої Москвы. Въ тодѣшній письменности, такъ якъ и въ тодѣшній суспѣльной жизни бачимо вправдѣ два противні таборы, але провѣдниками обохъ сихъ таборѣвъ — полуденній Русины (Прокоповичъ и Яворскій); ѡдъ нихъ учать ся и ведутъ дальшу боротьбу ихъ московскій ученики... Наслѣдница Петра В., Катерина I-а велѣла переложити малороссійскій права на мову великои Руси (Scherer, *Annales de la Petite Russie: Elle ordonne pour le salut des peuples de la Petite Russie, de traduire ces loix en langue de la Grande Russie**). Ще тяжшій часы настали для Малої Руси за часѣвъ Катерины II-ои. Єсли головными помѣчниками Петра В. були „малороссы“, єсли ще царица Єлисавета була „любительницею Мароссиі и музыки“ (Данилевскій, Укр. Старина, 14), то

*) Пор. И. Могильницкого росправу о рускѣмъ языкѣ. Сю росправу напечатавъ въ переводѣ зъ польского переводу — „Журналъ министерства народнаго просвѣщенія“, а зъ-ѡдтамъ перепечатавъ єѣ Кулишь, въ „Запискахъ о южной Руси“, II, 257—279; Могильницкій названный тамъ хибно Могилевскимъ. Що и М. Шашкевичъ знавъ Scherer-а (мабуть зъ росправы М-ого) — см. „Р. Библ.“ III, стор. XXXI-а. — Царица Анна Ивановна „ревнуя дяди Петра В. намѣренію и опредѣленію указала: учить вєякаго народа и званія дѣтей православныхъ не только пїитикѣ, риторикѣ, но и философїи и богословїи; такожде стараться, чтобы такія науки вводитъ на *собственномъ* рѣссійскомъ языкѣ“. „Философїя“ вчили такъ якъ и въ Галичинѣ пѣсля Баумаїстера (Данилевскій, Укр. Старина, 6; 287).

Катерина II-а вже не тільки що крѣпко централизувала дальше, але прямо не любила Малороссіѣ, особливо-жь малорускихъ ерархѡвъ (Знаменскій, Положеніе духовенства въ царствованіе Екатерины II. и Павла I., 39 и сл.), а царь Александръ I. — нильно вступавъ въ слѣды своєї бабки. „Мы“, каже Т. И. Селивановъ (Данилевскій, 298), „застали уже въ 1807. году въ училищахъ самага Харькова учителей, что такъ и рѣзали по украински съ учениками, да мы, т. е. новоприбывшіе изъ семинарій учителя по распоряженію начальства сломили ихъ и пріучили говорить по русеки“.

Що при такѡмъ „ломаню“ и у ломаныхъ и ломавшихъ була ясна свѣдомѡсть языковой рѡжниці — се ясно. Але що до тодѣшного письменного, книжного языка, то мала „словенщина“ своихъ прихильникѡвъ не тільки въ офіціальной „великоруской“ литературѣ, але й на Украинѣ, поминувши вже, що интеллигентні Русины-Украинці свого народного языка встыдались, а Квѣтка-Основяненко не мѡгъ простити Чужбинскому, що въ „Москвитянинѣ“ поставивъ его „малорусскія повѣсти неизмѣримо выше тѣхъ, которыя онъ пишетъ порусеки“ (Данилевскій, 225). „Я люблю прекрасный славянскій языкъ“, сказавъ Каразинъ (1818) въ „рѣчи о любви къ отечеству“ (ib. 135). Въ своѣмъ „руководствѣ о поезіи“ (ок. 1755) заявивъ Скворода прихильникомъ Ломоносова, а Ломоносовъ же, якъ звѣстно, роздѣливъ російскій „слогъ“ на три „степени“: высокій, середній и низкій, а въ церковнѡмъ языкѣ бачивъ средство: „къ сильному изображенію идей важныхъ и высокихъ“ (Данилевскій, 22)*.

*) При случаю додаємо, що Скворода перебувавъ довшій часъ въ Австріи, и знакомивъ ту зъ учеными людьми (ок. 1745). — Харківскій университетъ выславъ 1805-ого р. професора Филіповича на Угорщину, для „улучшенія своихъ познаній и для найма учителей“. Сей професоръ повернувъ 1806-ого р. до Харькова, нанявши „изъ Славянъ учителей девять человекъ;

И въ тодѣшнѣй Галичинѣ встыдались „простого“ языка, цѣнили „словенчину“, и въ тодѣшнѣй Галичинѣ знали дещо про „высокій“ слогъ, знали и про сучасный спѣръ *Шушковецъ* зъ *Карамзинистами*, хочъ по при томъ дуже добре знали и про нарѣчеві рѣжниці... Се й не дивне; адже мы вказали деякі дороги, котрыми тогочасні російскій книжки проникали до Львова, а навѣть до „Віенны“. Що о всѣмъ томъ знали, се бачимо вже зъ того, що Лодій и Захаріясевиць встыдають ся передъ „иностранными“ — „простыхъ иногда выражений“; ще яснѣйше се бачимо зъ праць нашого першого филолога и историка литературы, крилош. Ив. Могилицкого († 1831). Одповѣдаючи губерніи на выражене нею (7. падолиста 1822) бажане: не писати in cyrillischer (sic) Sprache, але — „sich bei Erlässen, die durch den Druck zur allgemeinen Kenntniss der gr. kth. Glaubensgenossen zu gelangen haben, wie bisser der ihnen (= den Glaubensgenossen) verständlichen Landessprache zu bedienen“, Могилицкій отъ якъ нормуе ѳдношене церковного языка до народного: „1) Der Gebrauch der slavischen Mundart ist eine unerlässliche Forderung des Ritus und der Angemessenheit; die Beseitigung dieser, und der Gebrauch der populären Mundart bei rein gottesdienstlichen Anleitungen liesse für den Ritus nachtheilige Folgen besorgen. 2) Die ruthenische, oder die kleinrussische Mundart ist keineswegs eine aus dem polnischen, grossrussischen, oder sonst einem anderen slavischen

---

это были между прочимъ: Павловичъ, Лазичъ, Дудровичъ и Билевичъ“; першій мабуть угорскій Русинъ, а два послѣдні Галичане. (Данилевскій, 20; 306). Звѣтний угорскій Русинъ, опѣсля болгарскій патріотъ-писатель Юрій Гуца („Венелинъ“) учивсь у львѣвскѣмъ университетѣ, занимаючись найбільше исторією словянскихъ племень; 1823-ого р. перейшовъ до Россіи, змѣнивши передъ тымъ (щобы скрыти слѣдъ) свое имя (Шыпинъ, I, 110).

Dialecte hervorgegangene Mengung; so wie das ruthenische Volk *ein eigener* seit undenklichen Zeiten *für sich bestehender Zweig des slavischen Urstammes ist*, eben so ist seine Mundart *ein eigener Zweig der slavischen Sprache*. Der ruth. Dialect ist *weit näher dem slavischen Dialecte* in Kirchenbüchern als dem polnischen; aus der Verwandtschaft des ruth. Dialects mit dem slavischen folgt, dass der letztere den gr. kth. Glaubensgenossen mit Ausnahme einiger veralteten Ausdrücke, und der hie und da in Kirchenbüchern vorkommenden, nach der griechischen Syntax geordneten, Wortfolge im allgemeinen verständlich ist. Die ruth. Mundart stehet im Alter, in der Ausbildung und in ihrer geschichtlichen Wichtigkeit *keinem* der slavischen Dialecte nach. Der Verfasser hat in der *Wiener Literaturzeitung vom 5. November 1816*, S. 89 seine Ueberzeugung von dem angedeuteten Unterschiede der ruth. Mundart von der polnischen und grossrussischen bestimmt ausgesprochen. Ueber die sämtlichen hier geäußerten Ansichten verbreiten die Schriften eines Engel*). Schlözer, Dobrowski, Linde, Bandkie ein hinlängliches Licht“. (Г а р а с е в и ч њ, 1000—1008). Близше розвивае Могилицкій на мѣчені повисше думки въ своѣй „росправѣ“ (цитуюемо по́сла „Записокъ“ Кулиша). „Въ русскихъ земляхъ, принадлежавшихъ къ польскому королевству, южнорусскій языкъ не только былъ языкомъ народнымъ, но и правительственнымъ, которымъ говорили и при дворѣ великихъ князей литовскихъ, и въ знатнѣйшихъ русскихъ домахъ. Въ царствованіе сыновей Казимира Ягайлы, воспитанныхъ и жившихъ чаще всего въ Польшѣ, языкъ польскій вошелъ въ употребленіе при дворѣ и за-

*) Енгель называе Украинцѣвъ ein durch Einverleibung in die gigantische Masse des russischen Reichs verschwundenes Volk... Die Cosaquen, d. h. die Ukrainer sind im allgemeinen schönere Leute als die Russen (1796; въ передмовѣ до своєї исторіѣ Галичины).

ступилъ мѣсто южнорусскаго. Почему же столь древній и прекрасный языкъ вышелъ изъ употребленія? *Почему же никто теперь не говоритъ имъ, кромъ лишь простаго народа южнорусскаго?*“ (Оттакъ пытавъ ся Галичанинъ Могильницкій вже 1820-ого р. Русинѡвъ-Украинцѣвъ...) „Впрочемъ необходимо должно отличить такъ называемый книжный, или, собственноѣ, церковный языкъ; въ обыкновенномъ же разговорѣ и въ письменныхъ сношеніяхъ употребляемъ языкъ народный. Да и вообще языкъ всегда бываетъ иной въ употребленіи у простаго сельскаго народа, нежели тотъ, которымъ говорятъ люди образованные въ высшемъ свѣтскомъ кругу; ибо сей послѣдній имѣеть по большей части всѣ свойства книжнаго языка. *И у насъ Русинѡвъ нарѣчіе раздѣлять можно на устное и книжное.* Книжное въ малой, бѣлой и червоной Руси, ни сколько, съ XIII. вѣка до сихъ поръ собственно не измѣнилось. Въ обыкновенномъ же разговорномъ языкѣ происходятъ нѣкоторыя небольшія измѣненія, но они такъ малозначительны и такъ рѣдки, что смѣло и утвердительно можно признать *и бѣлорусское и малороссійское нарѣчіе за одно и тоже*“ (се сказане давно передъ Миклошичемъ...). „Языкъ южнорусскій содѣйствовалъ, конечно, нѣкоторымъ образомъ, успѣхамъ, красотѣ и богатству россійскаго языка... Когда въ новѣйшія времена нѣкоторые россійскіе писатели, подражая французскому языку, начали портить свой народный (sic!), *тогда возсталъ противъ нихъ Шишковъ* въ разсужденіи о старомъ и новомъ слогѣ, указалъ прямыя источники русскаго языка, и ревностно совѣтовалъ держатся ихъ какъ въ разговорномъ, такъ и въ письменномъ слогѣ“. Послѣдніе слова ясно вказуютъ, по котрѡмъ боцѣ стояли симпатіи Могильницкаго. Правда, онъ докладно ѡдрѡжняе „южнорусскій“ языкъ ѡдъ „россійскаго“, але по при тѡмъ кладе

притискъ и на языкъ книжный; онъ разумѣе рѣзницю въ выговѣ, але при томъ радить дотычно лексикального матеріялу, „держатись прямыхъ источникѡвъ руского языка“, т. е. словенщины. Те-жь саме слѣдне и зъ русчины самого Могильницкого, о скѡлько еѣ знаемо зъ кѡлькохъ архіерейскихъ посланій, переведеныхъ нимъ зъ латинского (згадуе о сѣмъ Левицкій въ „Денници“; одно таке посланіе мы повысше навели). Що и Лодій и Захаріяевичъ не богато въ поглядахъ на книжный языкъ ѡдходили ѡдъ Могильницкого — доказомъ сего вже тѣ ихъ численнѣ аористы (употребихъ); таке значѣне вышого, книжного языка має ихъ „россійщина“. Новѣйшихъ украинскихъ писателѣвъ Могильницкій ще не знавъ, и не мѡгъ знати; его погляды зложились вже передъ 1816. р., а тодѣ, окрѡмъ несвѣдомо-національныхъ та ще й смѣхотворныхъ починѡвъ Котляревского, царствовала на Украинѣ „тишь да гладь“. Нарѣжный, Гнѣдичъ, Гоголь — притулились до офіціальной литературы, а Квѣтка трохи не на силу ставъ ся украинскимъ писателемъ.

И пѣснѣ народнѣ стали у насъ ажъ пѡзнѣйше звѣстнѣ; та й то зъ разу нѣхто й не пѡдозрѣвавъ ихъ повного значѣня для литературы, помимо, що вже Н. Львовъ несмѣливо ставивъ народну поезію предметомъ серіозной науки, и ожидавъ ѡдъ еи розслѣду позиточныхъ результатѡвъ (1790).

Справа збирания народныхъ пѣсень тѣсно звязана зъ розбудженемъ наукового руху середъ Словянъ, зъ розбудженемъ нового жита середъ Словянъ въ загаль. На двѣ стороны сего розбудження треба звертати увагу: на обставины дотыкавшѣ непосредно словянскѣ интересы, и на загальне тодѣ въ Европѣ оживлене людской думки; сѣ двѣ причины зложились на т. зв. словянске ѡдроджене. Оружіе Австріѣ и Россіѣ крѣпко працювало черезъ цѣле XVIII-те столѣте надъ освобождениемъ балканскихъ Словянъ; въ мѣру успѣхѡвъ оружія, освобожденнѣ починають щоразъ живѣйше заходитись коло

свого національного дѣла, а такъ Австрія якъ и Россія пильно звертають око на сія заходы. Въ недовзѣ вывязуєсь навѣть антагонизмъ мѣжь сими спольными ворогами Турціѣ*), хочь правда, що Австрія, головно задля своєї традиційної короткоглядности, дуже непорадно и бѣльше тѣлько зъ конечности словянскими справами займаєсь. Такъ на пр. не було ажъ до 1771-ого р. въ цѣлѣй Австріи нѣ одной кирильскої друкарнѣ, а Сербы мусѣли шукати для себе друкарнѣ ажъ въ Молдавіи (въ Римнику); 1771-ого р. заведено въ Вѣдні одну офіціалну друкарню, — 1796-ого р. перейшла она до Пешту, и була ажъ по 1830-ый р. одинокою сербскою друкарнею въ цѣлѣй Угорщинѣ (Пыпинъ, I, 202). — Другимъ крѣпкимъ непосреднимъ импульсомъ була германизаційна политика Австріѣ, особливо-жь за Іосифа II-ого (Helfert, *Gesch. Oest.*, II, 144 и сл. не находить доволѣ слѣвъ насмѣху и доганы для сеї политики, придуманой наче умысно на шкоду Австріѣ). Гнетъ выкликавъ крѣпкій, тревалый ѳдпѣръ, особливо мѣжь Чехами. А зновъ же на Угорщинѣ австрійскому правительству якъ разъ *треба* було Словянъ, противъ Мадяръ... Розбуженый такими причинами словянскій рухъ находивъ въ науцѣ XVIII-ого столѣтя и въ сучасныхъ европейскихъ литературахъ доволѣ поживы. Появились нові политичнїи и неполитичнїи пытаня, котрїи домгались историчного мотивованя, а ѳдъ исторїѣ и археологїѣ до философїѣ и етнографїѣ бувъ вже тѣлько одинъ крокъ.

Перше печатне появлене народної пѣснѣ въ Галичинѣ лучить ся зъ именемъ Дениса Зубрицкого и зъ именами нѣмецкихъ професорѣвъ льв. университету Hüttner-а и Mauss-a**).

*) Іосифъ II. пише пѣдчасъ своего повороту зъ Россїѣ (1786) до Кауница: „Damit (т. є. занявши Крымъ) erhält Russland den Weg nach dem Hellespont, dem ich aber von der Seite Rumeliens *nothwendig* zuvorkommen muss. (Schimmer, Kaiser Josef II. 266).

**) Въ першихъ часахъ по прилученю Галичины до Австріѣ

1821-ого р. позволила цензура згаданимъ двомъ професорамъ на выдаванє польского альманаха зъ календаремъ п. з. „Piel-grzym lwowski“, але подъ условьемъ, чтобы такой альманахъ выйшовъ также въ нѣмецкомъ перекладѣ (Завадскій, Лит. въ Гал. 47—8; польского выдана мы не бачили, нѣмецке є въ библ. „Народного Дому“, ч. 8278, VI, E). Около того самого часу, чи ще 1820-ого р. переселився до Львова, задля слабости жѣнки, Д. Зубрицкій (1777—1863). Даровитый, образованный, хочъ и безъ университетскихъ студій (1795 укѣнчивъ „отлично“ гимназію; „дальшіи студіи пополнить приватно“ каже Головацкій), зъ выробленими практичнымъ житємъ, на скрѣзь самостайними думками и придбанимъ вже майномъ, понавъ Зубрицкій мѣжь сотрудникѣвъ альманаха.

не було у насъ майже нѣякого духового, наукового житя. Бо и хто-жь мавъ брати участь въ такѣмъ житю? Польскій шляхтичъ? Der Edelman in Galizien war der unmenschlichste, verabscheuungswürdigste Wildling, каже Краттеръ, Briefe über Galizien, 1786. (Яко одповѣдь на єї листы появилася брошура: An Kratter, den Verfasser der Schmähbrieft über Galizien, Wien 1786, м. 8°, 144; але авторъ брошуры промовляє бѣльше до серця и до такту Краттера, якъ щобъ збивавъ єго замѣты). Зрештою була тодѣ шляхта бѣльше занята своими правами та привилеями.. до хлопа, а притѣмъ пересиджувала по-частѣ въ Варшавѣ, де концентрувалось жите догараючої рѣчи-посполитои. Графъ Пергенъ мавъ немало заходу зъ давними достойниками „województwa ruskiego“, котрї все ще хотѣли засѣдати на своихъ мѣсцяхъ въ сенатѣ (см. рукопись библ. Оссолинскихъ, ч. 525). Правда, бувъ университетъ у Львовѣ, але професоры сего университету були переважно чужинцѣ, Нѣмцѣ А Русины? Рускій клиръ мусѣвъ тодѣ боротись зъ всякими интригами, та що-йно добиватись, при помочи правительства, высшего образования. О першѣмъ рускомъ епископѣ (въ Австріи) каже Пергенъ: Der hiesige griechische Bishof ist ein Von vivant, und passiret vor (уходитъ за) sehr intriguant. Другій епископъ, Бѣлянскій, давъ ся цѣлкомъ опанувати полякови Держковскому (адвокатуви), належавъ (1790) до польско-шляхотской комисіѣ, покликанои „zaufaniem narodu“ до переговорѣвъ зъ вѣденскимъ правительствомъ (Калинка, II, 90); сей Бѣлянскій

Редакторомъ першого рѣчника альманаха (4^о, 20+149) бувъ проф. статистики Hüttner. Въ передмовѣ, підписаной редакторомъ, згадує „львѡвскій путникъ“ зъ подякою своихъ сотрудникѡвъ: gute Freunde, die ich jederzeit dankbar penne, haben keinen Anstand genommen, mir manches Schöne und Lehrreiche mitzutheilen, und zu erlauben, dass ich es weiter erzähle; характеристичне, що при вычисленю поданыхъ въ альманаху календарѣвъ приходитъ (въ сѣй передмовѣ) слово „Russen“: enthaltend den Kalender der Katholiken, Protestanten, Griechen (*Russen*) und Juden. Потѡмъ слѣдує звичайна часть календарска, а на стор. 43-ой: Gedrängte statistische Uebersicht des Königreichs Galizien (vom Herausgeber); що до мешканцѣвъ Галичины читаємо тамъ: „Ihrer Abstammung nach sind sie theils Slaven, zu

котрого „Н. Проломъ“ недавно зробивъ трохи не общеруссомъ (не зрозумѣвши его заходѡвъ около науки церковно-словянскаго языка: lingua nativa slavonica — 1777! Mutte sprache, Popularsprache (1786)! Гарасевичъ, 620; Малиновскій, 867) — боревсь завзято, яко епископъ каменецкій зъ подѡльскими неунитами и російскимъ генераль-губернаторомъ Шереметевымъ (Гарасевичъ. 835). — Потѡмъ третій розбѡръ Польщѣ, замкненє львѡвскаго университета, вѡйны наполеонскѡй... здержували розвѡй и скрѣпленє духового житя. Що-йно повторне ѡтворене университета у Львовѣ (1817) вносить до насъ бѡльше руху, а разомъ и глубше ѡбзнанє зъ новою нѣмецкою литературою; зъ того часу походять першій польскѡй переклады зъ Шиллера Каминскаго, котрѡй мабуть мали свѡй впливъ и на нашого І. Левицкаго. Варшава тратить давнє значѣнє, у Львовѣ творять ся кружки польскихъ литератѡвъ, а зъ другаго боку доставляє Вѣднє значнє число високо образованыхъ (коштомъ правительства) Русинѡвъ. 1817-ого р. затверджує правительство статуть важнаго въ исторіи галицкаго духового житя института Оссолинскихъ. См. Zawadzki, Literatura w Galicyi (1772—1848), Lwów, 1878; на жаль, за мало въ сѡхъ, зрештою дуже цѣннихъ запискахъ („ustęp z pamiętnikšw“), хронологіѣ, проте не легко въ нихъ розбратись.

welchen die Pohlen und Russniaken gehören, theils... (вычисленій инші народности). Unter diesen dürften die Russniaken der Zahl nach die bedeutendsten sein, ob sie gleich grösstentheils zum gemeinen Volke gehören, und nur wenig Adelige unter sich zählen (сі нечисленні „Adelige“ rit. grae. вычисленій въ рук. Оссол. ч. 525, стор. 52 в., точки 8 и 9). Sie bekennen sich bis auf einige in der Bukowina, die zur orientalischen Kirche gehören, zur griechischen katholischen Religion und reden die russische Sprache“. Отсе идентификоване назвъ „Russniaken“ und „Russen“ въ устахъ професора статистики тымъ дивнѣйше, що говорячи о Полякахъ каже: „sprechen die polnische Sprache, obgleich in einigen Abarten; тымъ дивнѣйше, що и самъ Hüttner умѣе, якъ заразъ побачимо, одрѣжнати и рускі „Abarten“. Такъ що-жь, коли все покрывае одна исторична назва „Russen“...

Зъ статистичныхъ даныхъ згадаємо ще школы: одинъ университетъ им. цѣс. Франца, у Львовѣ*) (въ 1819. роцѣ:

*) Краковъ тодѣ не належавъ до Австріѣ. При случаю подаємо територіяльнй змѣны „Галичины“. При першомъ роздѣлѣ Польщѣ (1772) дѣстала Австрія воеводство руске (Rothreussen), половину воеводства краковскаго, заставленій спижскій городы (Zips), Заторъ и Осведимъ, и частины Судомира, Белза, Подбля и Покутя; спижскій мѣста прилучено до Угорщины. Въ третомъ роздѣлѣ дѣстала Австрія до попередного решту краковскаго воеводства вразѣ зъ Краковомъ, воеводства: судомирске и люблинске, землю холмску, и частины Литвы, Подляся и Мазовша по Бугъ. „Unter dem Namen Westgalizien ward diese neue Erwerbung als eine besondere Provinz mit dem österreichischen Antheile an Polen vom J. 1772 verbunden“ (въ другомъ роздѣлѣ не мала Австрія участі). Варшаву дѣстали тодѣ Прусы. Въ мирѣ вѣденськомъ (14 окт. 1809, зъ Наполеономъ) зрѣкаєсь Австрія зъ „захѣдною“ Галичины, мѣста Кракова, Замостя зъ округомъ — все се прилучено до „варшавскаго“ княжества; тернопольскій округъ бере Россія (400.000 мешканцѣвъ). На конгресѣ вѣденськомъ (1815)

827 студентѣвъ), одинъ теологичный институтъ въ Перемышли, 2 философичный институты, 12 гимназій, 2 реальны школы, 33 „головны школы“, 21 дѣвочій, 346 „тривіальныхъ“, а 974 „einstweilige Pfarrschulen“. — Дальше слѣдуютъ двѣ историчны розправы д-ра Мауса, и его-жь: *Das Kreuz bei Zaleszczyki, nach einer galizischen Sage*. Потѣмъ: *Der Teufelsfels im Walde bei Lesiénice* (коло Львова), стихомъ, *nach einer galizische Volkssage frey bearbeitet, von Fr. C. Salomon*. Потѣмъ дрѣбнй вѣршѣ, а по нихъ, на стор. 86: „*Volkslieder. Mit Bemerkungen begleitet vom Herausgeber*“. „Kaum lässt irgend etwas einen so tiefen Blick in die eigentliche Denk- und Emfindungsweise eines Volkes thun, als dessen Lieder“, читаемо на початку; дальше звертае авторъ коротко увагу на цѣль, причины, часъ и мѣсце складаня пѣсень, и на ихъ историчне значѣне. „Wir begnügten uns vor der Hand vier Gattungen mitzuthellen: krakauische Tänze, ein masurisches, ein russniakisches und ein cosaquisches (= украинску) Lied, wovon die ersten drey in Galizien einheimisch sind, das vierte aber deshalb aufgenommen wurde, um auf die, ungeachtet der so *innigen Verwandtschaft mit dem russniakischen*, doch sehr bemerkbare *Verschiedenheit von demselben* aufmerksam zu machen“. До пѣсень додані и ноты, vom Herrn Moroński. На стор. 89—90 слѣдуютъ краковяки (тѣлько по нѣмецки), всѣхъ 12; на стор. 90—1: мазурска пѣсня „*Gdy w system polu slonecko swięci*“; на стор. 91—2: „Не ходи Грицю на вечерницѣ“ (лат. буквами, зъ нѣм. перекладомъ Fr. C. Salomon-a); на стор. 93—6: „Ко-

---

дѣстае Россія зреставроване „царство польске“ (Kongresówka), т. е. княжество варшавске зъ захѣдною Галичиною, ѡддае Австріѣ тернопольскій округъ и Вѣличку, а вразъ зъ Австрією и Прусами гарантуе конституцію новоутвореного вольного города Кракова. (Pölitz, Oester. Gesch., Wien, 1877).

закъ коня напувавъ (!)“, (зъ перекладомъ того-жь). Въ короткѣй вступно́й примѣтцѣ до „Гриця“ читаемо: „In diesem (Liede) sehen wir den gemeinen Russniaken, wie er leibt und lebt... Bemerkenswerth ist es, dass... hier ein junges schwarzäugiges Mädchen die Zauberkunst ausübt“. А въ примѣтцѣ до пѣснѣ: „Козакъ и Дзюба“ (въ нотцѣ на долѣ: Dziuba, eigentlich ein pockennarbiges Mädchen): „Selbst in der Musik behauptet der Kosak seine Liebe zur Freiheit, indem er sich nicht immer an dieselbe Melodie hält“. (Доданіи ноты подають двояку мелодію, „Variazion“, послѣдною пѣснѣ).

Чи и о скѣлько бравъ Зубрицкій участь въ выданю сихъ пѣсень — не знаемо, але що бувъ сотрудникомъ альманаха, бачимо зъ сего, що заразъ по пѣсняхъ слѣдуютъ роздѣленіи пѣсень замѣтки господарскіи п. з. „Oekonomie. Höchstnützlichtes Promemoria für den galizischen Landwirt — von Herrn D. Zubrzycki“ (стор. 96—99). По сихъ замѣткахъ иде обширна всячина календарска, инструктивного змѣсту.

Выдавецъ першого рочника проф. Гітнеръ умеръ въ мартѣ 1822; редакторомъ другого рочника альманаха бувъ проф. исторіѣ Mauss. Другій рѣчникъ (4°, 20 + 119) выначуєсь попередъ всего тымъ, що передъ заголовнымъ листомъ доданный портретъ князя Льва, „Erbauer's der Stadt Lemberg, nach einem alten Gemälde vom demselben“*).

По чисто календарскѣй части слѣдує коротка розвѣдка о турецкѣй державѣ въ Европѣ, а по тѣмъ: Vindica, исто-

*) Характеристичне, що кружокъ М. Шашкевича, мабуть беручи за взѣръ сей альманахъ, также хотѣвъ при своѣмъ (проектванѣмъ) альманасѣ „Зоря“ (Р. Б. III. XXIV.) додати портретъ, але вже Б. Хмельницкого. Отей два портреты, князя Льва и Богдана Хмельницкого, се заразомъ наче вѣрный рефлексъ думокъ и дѣяльности Зубрицкого и Шашкевича.

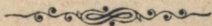
ричне оповѣдане проф. Mauss-a (зъ польской исторіѣ). Дальше коротка дрѣбница Hüttner-a п. з. Die muthigen Frauen, а по нѣй Вацлава Залеского (Zalewski): Die Höhle bei Janow im Lemberger Kreise (37—8) пѣсля оповѣданя тамошного помершого священника. За тымъ (39—43): M. Sartini-ого, Charakter der Plastik. На стор. 44—5 слѣдуе коротка але найважнѣйша для насъ замѣтка: Ueber galizische Volkslieder, von dem Herrn Dionisius Zubrzycki. Отся замѣтка була мабуть написана по польски, бо пѣдъ нею стоить имя перекладчика Р. в. Р. (Poll. v. Pollenberg, мабуть батько польского поета Викентія Поля). „Es wurde im Pilger v. J. der Wunsch geäußert den Volksliedern ein Augenmerk zu widmen. Jeder Freund des Vaterlandes und der Volksalterthümer vernahm ihn mit Vergnügen, indem die Kenntniss der Geschichte, ihrer Epochen, der Sitten, Denkungsart und Gefühle, welche die Brust unserer Landsleute bewegen, dadurch bereichert und aufgeklärt werden könnte. Deutschlands Gelehrte des ersten Ranges, wie Herder, Görres, Büsching, Bothe, Ziska, Schottky u. a. machten ganze Sammlungen derselben bekannt. In servischer Sprache erschien eine Sammlung Volkslieder der Serven in 2 Bd. vom Herrn Wuk (Караджичъ; замѣчаемо тутъ, що Зубрицкій нѣ однимъ словомъ не згадуе Поляка Доленгу-Ходаковского). Nur bei uns in Galizien, und wahrscheinlich auch in Pohlen richtete Niemand seine Aufmerksamkeit auf diese Quelle alterthümlicher Kenntnisse, und die Ehre, diese Sache bei uns zuerst zur Sprache gebracht zu haben, gebührt einzig dem verstorbenen Redacteur des Pilgers von Lemberg... Es gibt kaum ein Volk, dass eine solche Menge Volkslieder wie die Slaven besitzt, und besonders die Russen und Pohlen. Diese Stämme der Slaven haben ausser unzähligen nationalen Andachtsgesängen, auch Hochzeits-, Ernte-, Schiffer-, Jagd-, Hirten und Fischerlieder. Nur Helden- und Kriegs-

gesänge kamen mir nirgends zu Ohren, ein Beweis, dass diese Slaven den Ackerbau friedlich betrieben... Die Galizischen Volkslieder, sowie auch die Tänze zerfallen: in russniakische, in polnische und in die Lieder der Gebirgsbewohner. Die Lieder der Russen sind die zahlreichsten; viele darunter sind geschichtlichen Inhaltes, und berühren vorzüglich einen Sawo und Kniaz... In den lustigsten sogar, die zum Tanze dienen, als in der Kołomyjka und Koczurbycha, ist das vorherrschende Gefühl der Melancholie nicht zu verkennen. Die Lieder der Pohlen... unterscheiden sich wesentlich von denen der Russen, alle athmen Wonne, Freude... Sollte vielleicht die Ueberzeugung: dass die ersteren (Russen) unterjocht, die anderen die Besieger waren, die Ursache dieser Verschiedenheit sein?... Die Goralenlieder scheinen zwischen der Melancholie der russischen und der Fröhlichkeit der pohlnischen die Mitte zu halten. Въ концѣ выражае авторъ думку, що деякі народні пѣснѣ: „keineswegs nur das Product niedriger Volksklasse sein können“. Потомъ иде (45—64): ein Strauss vom lechitischen Parnasse geflückt, с. с. переклады зъ польскихъ поетовъ рожного часу, — потомъ деякі дробницѣ иншихъ авторовъ, а стор. 73: Von der Korntrespe (stokłosa), Д. Зубрицкого, зъ додаткомъ рисунку: „g. (ezeichnet) v. Agnes Zubrzycka“, — и на стор. 76 кôлька стрôчокъ: „Wie man sehr früh reife Krautpflanzen erzielen kann“. Въ концѣ всячина календарска.

Не вмѣмо докладно означити участи Зубрицкого въ выданю сихъ обохъ рôчникôвъ альманаха, — не знаемо, чи знавъ ся онъ зъ редакторами, чи нѣ. — Але се певне, що накопи у Могильницкого пробиваеь нахиль до церковщины зъ легкою панславянскою примѣшкою, то у Зубрицкого бачимо выразно одну формалистику, одинъ холодный розумъ, Ясну панславянску примѣшку у Могильницкого бачимо въ

тѣмъ, що ѡнъ вправдѣ не запѡзнае рѡжниць „южного“ и „сѣверного“ „нарѣчїя“, але мовчки стоить за спѡльнимъ, словенскимъ грунтомъ. А якъ тутъ поволи думки прояснювались, слѣдно зъ сего, що ще опѡсля Венедиктъ Левицкїй, по свѣдоцтву Головацкого и Юсифа Левицкого (ок. 1835) стоявъ вправдѣ за „природнымъ“ галицкимъ языкомъ, и противъ ся „устарѣлымъ церк.-словянскимъ формамъ Стефана Семаша“, але по при тѣмъ хотѣвъ ввести „нѣкоторыя потерянныя, на пр. словянскїй звательный падежъ и полныи формы прилагательныхъ на *ый, ыя, ая*“. Повну яснѡсть вводитъ ту Шашкевичъ: зъ дивнымъ тактомъ ѡдчувавъ ѡнъ, хочъ и не выводить основно и подрѡбно, властиве значѣне литературы для народа, властиве значѣне народного языка...

ВП. Читателѣ въ Россіи зволють въ вымовѣ самозву-
кѣвъ отъ-се наблюдати: а) **Ѣ** въ серединѣ й въ кѣнци слова
або складу (силябы) = **і**, а въ начатку слова й складу = **ји**;
отже: вѣкъ = вѣк, лѣдъ (лѣдъ) = лѣд, водѣ = водѣ, дѣло =
дѣло, ѣхати = јѣхати, моѣмъ (моѣмъ) = мојим; — б) **Ѡ** въ се-
рединѣ слова = **і**, а въ начатку слова = **ви**: кѣнь = кѣнь,
Ѡкно = вѣкно; — в) **ѡ** = **і**: добрі = добрі; — г) **и** по спѣв-
звукѣвъ въ серединѣ й въ кѣнци слова та складу = **ы**, въ на-
чатку слова = **і**, а по самозвукѣвъ = **ји**; отже: клинъ = клын,
жито = жыто, робити = робыты, имя = імя, мои = мојі,
поити = појіти. Такожъ по **Г, К, Х** вымовляе ся **и (і)** якъ **ы**
именно тогдѣ, коли на сѣмъ самозвукѣ лежить наголосъ (ас-
centus); прим. благій = благый, рѣдкій = рѣдкий, сухій =
сухий.

